

Tussen politiek activisme en conformisme

Een vergelijking tussen opkomende groene politieke partijen in Nederland en Duitsland in de jaren tachtig

Derk Stegeman

Samenvatting

In de jaren tachtig breken Europa verschillende groene politieke partijen door. In Duitsland ontstaat een succesvolle groene partij. In Nederland wordt ook een partij opgericht, maar deze komt niet in de Tweede Kamer. Deze scriptie verklaart aan de hand van twee factoren waarom de Grünen in Duitsland succesvol zijn terwijl de Groenen in Nederland nooit doorbreken. Door te kijken naar de partijorganisatie en ideologie wordt een vergelijking gemaakt tussen de twee partijen. Dit onderzoek laat zien dat beide partijen veel overeenkomsten tonen in de partijstructuur. Beide partijen hebben een decentrale partijorganisatie, maar deze scriptie laat zien dat niet een duidelijke verklaring is waarom de Grünen succesvoller zijn dan de Groenen. Op het gebied van ideologie laat deze scriptie zien dat de Grünen een veel bredere ideologie hadden waarmee ze op verschillende fronten konden concurreren met de sociaaldemocraten. De Groenen probeerden juist onderscheid te maken om zich te profileren als 'pure' ecologische partij, waarmee ze zich nauwelijks konden onderscheiden van linkse partijen en later GroenLinks omdat deze partijen ook ecologie als belangrijk thema zagen. Deze scriptie is een bescheiden bijdrage aan het vele onderzoek gedaan naar de doorbraak van groene politiek.

Summary

In the 1980s, several green political parties broke through in Europe. A successful green party is created in Germany. A green party is also founded in the Netherlands, but it does not enter the parliament. The analysis in is based on the work of Maurice Duverger and focuses on two factors within both parties and tries to find an answer on the question why the Greens in Germany are successful while the Greens in the Netherlands never break through. By looking at the party organization and ideology, a comparison is made between the two parties. This research shows that both parties show many similarities in the party structure. Both parties have a decentralized party organization, but this thesis shows that this is no clear explanation for why the German Greens are more successful than Dutch Greens. In terms of ideology, this thesis shows that the Grünen had a much broader ideology that allowed them to compete with the Social Democrats on several fronts. The Dutch Greens tried to distinguish themselves in order to profile themselves as a 'pure' ecological party, with which they could hardly distinguish themselves from left-wing parties and GroenLinks because these parties also saw ecology as an important theme. This thesis is a modest contribution to the extensive research done into the breakthrough of green politics.

Aantal woorden: 12.400

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	4
1.1	Theoretische kader.....	5
1.2	Methode.....	7
2	Die Grünen.....	9
2.1	Partijstructuur van de Grünen.....	10
2.1.1	Een decentrale en participatieve partij.....	10
2.2	Ideologie van de Grünen.....	13
2.2.1	Van ideologische verdeeldheid tot een gezamenlijk programma.....	13
2.2.2	Een alternatief voor links.....	15
2.3	Deelconclusie.....	17
3	De Groenen.....	19
3.1	Partijstructuur van de Groenen.....	20
3.1.1	Succes of falen: centralisatie van de partij.....	20
3.1.2	Een activistische-amateuristische partij.....	23
3.2	Ideologie van de Groenen.....	25
3.2.1	Veel concurrentie.....	25
3.2.2	Een monistische ideologie.....	27
3.3	Deelconclusie.....	29
4	Conclusie.....	30
5	Bronvermelding.....	33
	Primaire bronnen.....	33
	Geraadpleegde literatuur.....	34

1 Inleiding

Het ontstaan van groene partijen in Europa tijdens de jaren tachtig markeerde de opkomst van een nieuw soort partij in Europa. Groene politieke partijen waren onderscheidend ten opzichte van andere partijen omdat ze veelal een participatieve en decentrale structuur hadden met een anti-professioneel en activistisch karakter. Groene politiek, of ecologische politiek, is een politieke ideologie met als doel het bevorderen van een ecologisch duurzame samenleving en kent haar wortels in milieuactivisme, geweldloosheid, sociale rechtvaardigheid en basisdemocratie.

Een nieuwe generatie in Europa, geboren na de oorlog, voelde zich door de gevestigde politiek niet begrepen en maakte zich zorgen over de toekomst van de wereld. Ze hadden kritiek op bureaucratie in het politieke systeem en volgens deze generatie was er een gebrek aan transparantie, participatie en democratie. In 1968 braken door heel Europa protesten uit en daaruit ontstonden de *nieuw sociale bewegingen*. Deze bewegingen waren wars van autoriteit en zetten zich af tegen de gevestigde orde. De nieuwe sociale bewegingen van de jaren zestig en zeventig vormden de basis voor het ontstaan van groene politieke partijen. Het waren veelal *bottom-up* bewegingen: ze kwamen op als lokale bewegingen en later ook als partijen in de nationale politiek.

Een belangrijk thema binnen deze bewegingen was duurzaamheid. Eind jaren vijftig bleek dat er op grote schaal sprake is van water- en luchtverontreiniging met alle ecologische gevolgen van dien. Zo was er in 1968 de Club van Rome die een vernietigend rapport schreef over gevolgen van economische groei voor het milieu. Ook andere thema's speelden een belangrijke rol. De opbouwende spanningen tussen het Oosten en het Westen en de bijkomende nucleaire dreiging. In Europa waren er ook grote protesten tegen het plaatsen van nucleaire raketten. De nieuw sociale bewegingen hadden het gevoel dat deze thema's onvoldoende werden gerepresenteerd door de huidige politiek.

Groene politieke partijen breken door in de jaren tachtig in verschillende Europese landen. Echter, het succes verschilt per land. Veel onderzoekers proberen te achterhalen wat hier de oorzaak van is. De doorbraak van groene partijen is geen uniform proces. Echter, er zijn wel parallellen te trekken tussen groene partijen als het gaat om organisatie of ideologie. Welke factoren bepalen dan het succes van groene politieke partijen? Sommige studies onderzoeken externe factoren zoals maatschappelijke context of het politieke systeem, terwijl andere studies zich meer richten op de interne factoren zoals partijorganisatie en ideologie. Hoewel deze interne en externe factoren soms apart worden bestudeerd, zijn ze onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Daarnaast zijn er verschillende studies waarbij groene politieke partijen worden vergeleken. Een vergelijking tussen groene politieke partijen is waardevol omdat het laat zien welke factoren doorslaggevend zijn voor het succes van groene politieke partijen. Zo vergelijkt politicoloog Burchell het ontstaan van groene politieke partijen in Duitsland, Frankrijk, Zweden en Engeland. Daarin kijkt hij naar interne factoren en externe factoren die uiteindelijk het succes van deze partijen hebben bepaald. Deze scriptie maakt eenzelfde soort vergelijking: het vergelijkt de Duitse *Grünen*, die in de jaren tachtig succesvol

doorbraken in de Bondsdag, met de Nederlandse *Groenen* die nooit wisten door te breken in de Tweede Kamer tijdens deze periode. Met deze vergelijking levert deze studie een bescheiden bijdrage aan het onderzoek dat gedaan is naar de opkomst van groene politieke partijen.

Waarom is een vergelijking tussen een Nederlandse en Duitse groene partij relevant? In Nederland waren de condities in de jaren tachtig gunstig voor het doorbreken van een groene partij. Nederland kende grote nieuw sociale bewegingen die goed georganiseerd waren. De Historicus Gerrit Voerman schrijft dat groene partijen het meest naar voren komen in landen met een geavanceerde verzorgingsstaat, een sterk arbeidscorporatisme en regelmatige deelname van linkse partijen aan de regering, iets wat gold voor Nederland.¹ Daarnaast was het electorale systeem in Nederland toegankelijk voor kleine politieke partijen. De eerste nationale groene partij in Nederland werd opgericht in 1983 maar slaagde er niet in om toe te treden tot het nationale parlement.² In Duitsland ontstaat ook een groene partij. Duitsland kende net als Nederland grote nieuw sociale bewegingen maar het probleem was dat nieuwe politieke partijen lastig konden toetreden tot het parlement vanwege de kiesdrempel. Daarnaast hadden de bestaande partijen zich sterk gevestigd in het Duitse systeem. Desondanks breken de Grünen in 1983 door in de Bondsdag.³

Het stelt ons voor de vraag waarom in Duitsland wel een groene partij doorbreekt in het parlement en in Nederland niet. Deze scriptie zoekt dus naar doorslaggevende factoren die het politieke succes van een partij kunnen bepalen. Deze scriptie laat zien dat twee factoren een verklaring bieden voor het succes van de partijen: partijstructuur en ideologie. Deze zijn gebaseerd op het werk van politicoloog Maurice Duverger. Duverger onderschrijft in zijn boek *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State* het belang van een goede partijorganisatie. Duverger kijkt naar hoe partijen zijn georganiseerd. Hij kijkt daarnaast hoe de structuur van de partij zich verhoudt tot de leden, leiders en ideologie. Om de structuur van een partij te begrijpen, moet men volgens Duverger kijken naar het ontstaan van de partij en hun beleidsdoelen analyseren. In dit onderzoek volg ik de lijn van Duverger. Dit brengt ons bij de volgende hoofdvraag: *In hoeverre zijn partijorganisatie en ideologie bepalend geweest voor het succes van de Duitse Grünen en de Nederlandse Groenen in de jaren tachtig en negentig?*

1.1 Theoretische kader

In het theoretisch kader is het van belang om een verband te leggen tussen de onderzoeksvraag van deze scriptie en de geschreven literatuur. In het vorige deel liet ik zien waarom een vergelijking tussen de Duitse Grünen en de Nederlandse Groenen relevant is. In het theoretisch kader motiveer ik de keuze voor partijorganisatie en ideologie als centrale elementen in deze scriptie.

Allereerst de partijorganisatie. Voordat we hier dieper op in gaan is het goed om een stap terug te doen. Wat is een politieke partij? Een politieke partij is een organisatie die kandidaten coördineert om deel

¹ Herbert P. Kitschelt, 'Left-Libertarian Parties: Explaining Innovation in Competitive Party Systems', *World Politics* 40, nr. 2 (1988): 234.

² Gerrit Voerman, 'Chapter Six. The Netherlands. Losing Colours, Turning Green', in *The Green Challenge: The Development of Green Parties in Europe*, onder redactie van Dick Richardson en Chris Rootes (Routledge, 2006), 109–10.

³ Thomas Poguntke, 'Green Parties in National Governments: From Protest to Acquiescence?', *Environmental Politics* 11 (8 september 2010): 1–5.

te nemen aan de verkiezingen van een land. Het is gebruikelijk dat de leden van een politieke partij vergelijkbare ideeën over politiek hebben, en partijen kunnen specifieke ideologische of beleidsdoelen promoten.⁴

Als tweede onderzoek ik de ideologie binnen groene partijen. Volgens Willard Mullins is ideologie ‘ a logically coherent system of beliefs which, within a [...] conception of history, links cognitive and evaluative perception of one’s social conditions – especially for the future – to a program of collective action for the maintenance, alternation, or transformation of society.’⁵ Een sterke ideologie (of programma) is vaak essentieel voor politieke partijen om zich te vestigen in de politiek.⁶ Dit zijn de twee centrale elementen in deze studie. Verschillende auteurs onderschrijven het belang van ideologie en partijorganisatie.

Het pionierswerk over partijen van Duverger legde een basis voor de politieke taxonomie. Volgens Duverger is de beste manier om partijen te bestuderen door te verdiepen in de anatomie van de partij, oftewel hun organisatiestructuur. Duverger kijkt naar verschillende zaken. Allereerst de ‘articulatie’ van de partij: hoe eenduidig is de boodschap die zij naar buiten brengen. Daarnaast kijkt hij of de partij horizontaal of verticaal is gestructureerd. Is ieder orgaan gelijk binnen de partij of is er een hiërarchisch verschil tussen afdelingen? Tot slot kijkt hij naar de mate van centralisatie binnen de partij.⁷ Op basis daarvan deelt hij verschillende soorten partijen in. Hoewel het werk van Duverger enigszins gedateerd is, vormt het een belangrijke basis voor veel studies. Om de partijstructuur beter te begrijpen hebben verschillende auteurs onderscheid gemaakt tussen verschillende soorten partijen. Zo schrijft Duverger (1954) over *elitepartijen* of *kaderpartijen*, Neumann(1956) over *massapartijen*, Kirchheimer(1966) over *catch-all partijen* en Panebianco in 1988 over *professionele electorale partijen*.

Het probleem is dat groene politieke partijen zich lastig laten classificeren. De organisatie van groene partijen wordt veelal gezien als een hybride vorm of als een nieuwe vorm van partijorganisatie. Daarom introduceren Frankland, Lucardie en Rihoux een nieuwe type partij: de *amateur-activistische partij*. Dit is een partij die haar wortels kent in de nieuw sociale bewegingen en meer een activistisch karakter heeft, dan een politiek karakter. Het is een partij met een zwakke centrale organisatie, open lidmaatschap en is gebaseerd op de principes van basisdemocratie.⁸ Basisdemocratie is een vorm van democratie waarin zo veel mogelijk beslissingen op een zo laag mogelijk niveau worden genomen. ⁹ Het gaat in tegen een representatiedemocratie en de macht lag bij de door te stellen dat de zogenoemde ‘basis’ zelf besluiten neemt en daarmee heerser en tegelijkertijd geregeerde is.¹⁰

⁴ Alan Ware, *Political Parties and Party Systems* (Oxford University Press, 1996), 6.

⁵ Willard A. Mullins, ‘On the Concept of Ideology in Political Science’, *The American Political Science Review* 66, nr. 2 (1972): 510.

⁶ E.G. Frankland en D. Schoonmaker, *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*, Between Protest and Power: The Green Party in Germany (Avalon Publishing, 1992), 124–25.

⁷ Maurice Duverger, *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State* (Methuen, 1964), 40–61.

⁸ E. Gene Frankland, Anthonie Lucardie, en Benoît Rihoux, *Green Parties in Transition. The End of Grass-Roots Democracy?* (Ashgate Publishing, 2008), 6–8.

⁹ Frankland en Schoonmaker, *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*.

¹⁰ Samuel Salzborn, ‘The Will of the People? Schmitt and Rousseau on a Key Question in Democratic Theory’, *Democratic Theory* 4 (1 januari 2017): 16.

De kenmerken van een *amateur-activistische partij* zijn ook terug te zien bij groene politieke partijen. Politicoloog Thomas Poguntke laat zien dat groene politieke partijen een gemeenschappelijk kenmerk hebben: een decentrale partijorganisatie gebaseerd op de principes van basisdemocratie.¹¹ In het geval van groene politieke partijen lag de besluitvorming bij de lokale of regionale afdelingen. De Groenen en de Grünen hebben beide elementen van basisdemocratie verwerkt in hun partijstructuur. Ook tonen groene politieke partijen andere overeenkomsten die voldoen aan de kenmerken van een amateur-activistische partij. Er is vaak sprake van collectief leiderschap, de leden hebben een sterk mandaat, er is sprake van een gefragmenteerde ideologische lijn en er is sprake van een decentrale en zwakke partijorganisatie. Veel politieke partijen kennen – zeker in de jaren tachtig – een congres of een ledenvergadering en hebben een sterke centrale partij die de partijlijn bepaald.

Groene partijen worstelden met hun organisatie, schrijft politicoloog O'Neill. Hij schrijft dat enerzijds een effectieve politieke organisatie nodig was om politieke invloed te hebben, maar anderzijds de groenen hun radicale profiel als antipartijbeweging wilden behouden om zo te gaan staan voor hun politieke idealen.¹² Dit uit zich op twee vlakken: de partijorganisatie en de ideologie. Als het ging om partijorganisatie stonden groene partijen voor de uitdaging om de balans te vinden tussen enerzijds een antipartijstelsel en anderzijds een conventionele partijorganisatie.¹³ Dit gold ook op ideologisch vlak: het vinden van een balans tussen enerzijds ideologische radicale standvastigheid en anderzijds het aanpassen aan andere ideologieën.¹⁴ In deze scriptie laat ik zien dat dit dilemma zowel speelde bij de Grünen als bij de Groenen, maar dat uiteindelijk de Grünen hier beter naar hebben gehandeld.

1.2 Methode

Deze thesis is een vergelijkende historische studie naar twee groene politieke partijen. De nadruk in deze thesis ligt op het verklaren van de contrasten en overeenkomsten die er zijn bij beide partijen. Daarnaast is het belangrijk om te kijken naar het unieke karakter van beide partijen om zo een valse analogie te voorkomen. Maar wat maakt dat de Grünen en de Groenen zo geschikt zijn voor een vergelijking?

Allereerst de partijen lijken op elkaar. Ze kennen beide een decentrale structuur, gebaseerd op waarbij regionale en lokale afdelingen veel autonomie hebben. Ten tweede, beide hebben partijen nagenoeg dezelfde ideologie. De principes die binnen de programma's centraal stonden waren ecologie, sociaal beleid, pacifisme en basisdemocratie. Tot slot is de periodisering van belang. Groene politieke partijen ontstaan in de jaren tachtig. In Nederland en Duitsland waren de Groenen en de Grünen de eerste partijen met een ecologische ideologie. De jaren tachtig (en voor de Groenen begin jaren negentig) is tevens de periodisering van deze scriptie.

¹¹ Thomas. Poguntke, *Alternative Politics: The German Green Party*, Environment, Politics, and Society Series (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1993), 9–11.

¹² Michael O'Neill, 'The Dynamics of Green Party Politics in Contemporary Western Europe', in *Green Parties and Political Change in Contemporary Europe: New Politics, Old Predicaments* (London: Routledge, 1997), 5.

¹³ O'Neill, 21.

¹⁴ O'Neill, 16.

Ook de politieke en sociale context tonen veel gelijkenissen. Groene partijen ontstaan in landen met geavanceerde verzorgingsstaten, sterk arbeidscorporatisme en regelmatige deelname van linkse partijen in de regering, iets wat gold voor beide landen.¹⁵ Als we het politieke systeem van beide landen vergelijken dan laten verschillende onderzoeken zien dat het Nederlandse systeem meer toegankelijk was voor nieuwe partijen.¹⁶ Er waren minder gevestigde partijen en er was geen kiesdrempel. De sociale context toont ook veel overeenkomsten. Zowel in Duitsland als in Nederland waren er goed georganiseerde milieubewegingen en waren er grote protesten tegen kruisraketten. Nagenoeg gelijke condities, maar geen gelijke uitkomst. En hoewel sommige condities juist in Nederland beter waren, ontstaat hier geen groene politieke partij. Daarom kan onderzoek naar de organisatie en ideologie juist weergeven waarom de ene partij succesvoller was dan de andere.¹⁷

Het is belangrijk om een aantal kanttekeningen te plaatsen bij het onderzoek dat ik doe naar beide partijen. Allereerst, er zijn meerdere boeken geschreven over de Grünen in Duitsland, terwijl de literatuur over de Groenen zeer beperkt is. Ten tweede was door de coronacrisis bezoek aan de archieven slechts beperkt mogelijk en was het lastig om primair bronmateriaal te verkrijgen over de Grünen.¹⁸ Het deel over de Grünen zal zich dan ook grotendeels baseren op de secundaire literatuur in combinatie met een aantal primaire bronnen die online te vinden zijn.

De scriptie bestaat uit twee hoofdstukken en een conclusie. In het eerste hoofdstuk onderzoek ik de partijorganisatie en ideologie van de Grünen uit Duitsland. Bij de Grünen was het primair bronnenmateriaal beperkt. Voor zaken als partijorganisatie heb ik me grotendeels gebaseerd op secundaire literatuur geschreven door Burchell, Frankland, Schoonmaker en Poguntke. De partijprogramma's van de Grünen zijn gedigitaliseerd en daarvan heb ik een analyse gemaakt en vergeleken met andere programma's van Duitse partijen.

In het tweede hoofdstuk schrijf ik over de Groenen. Voor de partijstructuur en ideologie van de Groenen heb ik verschillende archieven geraadpleegd uit onder andere het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, partijarchief van de Groenen, persoonlijke archieven van partijprominenten en het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen. Ik heb statuten en huishoudelijke reglementen bestudeerd om een feitelijk inzicht te krijgen hoe de partij was gestructureerd. Daarnaast heb ik in partijbladen, vergadernotulen en correspondentie gezocht naar welke debatten er binnen de partij gaande waren als het ging om structuur en ideologie. Deze debatten staan in het partijblad *Gras* (Groene Richting Andere Samenleving) en verschillende notulen van bestuursvergaderingen, raadsvergaderingen en ledencongressen. Ook zijn er nog verschillende mediaberichten die schrijven over de Groenen die context geven over partijcongressen en de ideologische koers. Aan de hand van het partijprogramma heb ik een analyse gemaakt van de ideologie van de Groenen en deze heb ik vergeleken met andere

¹⁵ Jon Burchell, 'Placing Green Politics in a "Party" Environment', in *The Evolution of Green Politics: Development and Change Within European Green Parties* (Earthscan, 2002), 11–12.

¹⁶ Voerman, 'Chapter Six. The Netherlands. Losing Colours, Turning Green', 110.

¹⁷ E. Gene Frankland, Anthonie Lucardie, en Benoit Rihoux, 'Amateurs and Professional Activists: De Groenen and GroenLinks in the Netherlands', in *Green Parties in Transition. The End of Grass-Roots Democracy?* (Ashgate Publishing, 2008), 157–60.

¹⁸ Deze scriptie is geschreven in een periode waarin de wereld in de greep werd gehouden door het coronavirus. Hierdoor was archiefonderzoek beperkt mogelijk. Ik wil graag Otto ter Haar, Peter Heukels en Rob Visser bedanken voor het feit dat ik via hun toegang kreeg tot het partijarchief van de Groenen

partijprogramma's van deelnemende partijen aan de verkiezingen in 1986, 1989 en 1994. Over de (Federatieve) Groenen voor 1987 is nauwelijks primair bronmateriaal. Vandaar dat bij de periodisering van de Groenen voornamelijk materiaal gebruikt wordt uit een latere periode (1986-1994).

In de conclusie weergeef ik de verschillen tussen de Grünen en de Groenen. Ik zal stilstaan bij de analyse die ik heb gemaakt van beide partijen en zal ook laten zien dan partijorganisatie en ideologie een belangrijke rol hebben gespeeld bij het succes van beide partijen.

2 Die Grünen

Die Grünen kwamen voort uit de golf van nieuwe sociale bewegingen die in de jaren zeventig actief waren, waaronder milieuactivisten, pacifistische en antinucleaire bewegingen. Deze bewegingen vonden hun oorsprong in de studentenprotesten van 1968 waar werd gepleit voor meer democratie en participatie. De Grünen probeerden deze bewegingen politieke en parlementaire vertegenwoordiging te geven, aangezien de reeds bestaande volkspartijen (CDU & SPD) niet waren georganiseerd op een manier om deze problemen aan te pakken. Het verzet tegen milieuvervuiling, het gebruik van kernenergie, militair optreden van de NAVO en bepaalde aspecten van de geïndustrialiseerde samenleving waren de belangrijkste campagnethema's van de Grünen.¹⁹

In het eerste deel van dit hoofdstuk wordt de *partijstructuur* van de Grünen onderzocht. Met de komst van de Grünen ontstond er namelijk een nieuw soort partij die in veel opzichten bepalend was voor het succes. Volgens Kitschelt hebben groene politieke partijen twee kenmerken. Allereerst een afwijzing van de traditionele bureaucratische partijorganisatie ten gunste van een gedecentraliseerde en horizontale activistische beweging. Ten tweede lag de nadruk binnen groene politieke partijen op participatie en collectieve besluitvorming.²⁰ Deze kenmerken zien we ook terug in de partijstructuur van de Grünen en wordt laten zien dat dit heeft bijgedragen aan het succes van de Grünen. Het belangrijkste argument is dat de nieuwe partijvorm van de Grünen essentieel was om alle verschillende politieke en activistische bewegingen te bundelen tot een nationale politieke partij.

In het tweede deel van het hoofdstuk wordt gekeken naar de *partijideologie* van de Grünen. Het argument voor het succes van de Grünen is dat de ideologie van de Grünen uniek was en de thema's die ze hadden opgenomen in hun programma niet werden gerepresenteerd door een andere partij in de Bondsdag. Ondanks dat in het Duitse parlement wel een sociaaldemocratische partij zetelde, hadden veel bewegingen in Duitsland het gevoel dat ze onvoldoende gerepresenteerd werden omdat de SPD steeds verder naar rechts schoof.²¹ Daarnaast wordt laten zien dat het politieke debat over verschillende thema's in het Duitse parlement veranderd is door de komst van de Grünen. Deze thesis toont dit aan door verschillende verkiezingsprogramma's tijdens verschillende verkiezingen te analyseren.

¹⁹ Frankland, Lucardie, en Rihoux, *Green Parties in Transition. The End of Grass-Roots Democracy?*, 19–21.

²⁰ Jon Burchell, *The Evolution of Green Politics: Development and Change Within European Green Parties* (Earthscan, 2002), 17.

²¹ Frankland, Lucardie, en Rihoux, *Green Parties in Transition. The End of Grass-Roots Democracy?*, 19–21.

2.1 Partijstructuur van de Grünen

Wat was de kritiek van de Grünen op het politieke systeem? Hier zien we het verschil tussen een vooroorlogse generatie en een jonge, hoogopgeleide naoorlogse generatie. De vooroorlogse generatie wilde herstel van het politiek systeem waarbij ze konden voortbouwen op liberale democratische tradities en creëerden zo een succesvol noemenswaardig politiek systeem waarmee ze afstand konden doen van het fascistische verleden: de Bonn Republiek. De jonge naoorlogse generatie zag in dit systeem juist het tegenovergestelde: een centralistisch, bureaucratisch politiek systeem, politieke partijen met gebrekkige principes en sterke personaliteiten, een economie die ten koste ging van het milieu en een opkomende spanning tussen het westen en het oosten.²²

Deze kritiek wordt ook genoemd door politicoloog Jean Blondel. Blondel noemt het Duitse politieke systeem in deze jaren een tweënhalf partijensysteem waarbij de macht altijd werd gedeeld tussen de CDU of de SPD. Hierdoor ontstond accommodatie bij de partijen om deel te nemen aan de regering, waren de partijorganisaties bureaucratisch en was er een gebrek aan transparantie en democratie.²³ Dat het Duitse systeem onvoldoende toegankelijk was, bleek wel in 1968 toen de SPD en CDU de *Notstandsgesetze* wilden doorvoeren, een wet dat de bevoegdheden van de Duitse staat kon uitbreiden in tijden van crisis. Er was kritiek op de wet omdat de wet overeenkomsten toonde met de wet waarmee de fascistische macht konden grijpen. Oppositie was onmogelijk en ondanks felle kritiek van de liberalen en protesten van verschillende bewegingen, kwam de wet erdoorheen.²⁴ Hierdoor ontstonden volgens Kitschelt buitenparlementaire oppositie, waaruit de nieuwe sociale bewegingen ontstaan. De Grünen wilden radicaal andere structuur waarin twee zaken centraal stonden: decentralisatie en participatie.

Bij het oprichtingscongres in 1983 waren talloze bewegingen, verenigingen en lokale politieke partijen aanwezig. Losgezien van de ideologische fragmentatie waar sprake van was, waren al deze verenigingen, partijen en bewegingen wars van sterke organisatorische partijstructuren. Kon een partij bestaan uit zoveel verschillende organisaties die een ambivalente houding hadden jegens politieke partijstructuren wel concurreren met de gevestigde politieke partijen die sterk gestructureerd en georganiseerd waren? De verwachtingen tijdens het oprichtingscongres halverwege januari 1980 waren in ieder geval hoog.

2.1.1 Een decentrale en participatieve partij

Allereerst wezen de Grünen de traditionele bureaucratische partijorganisatie en organiseerden een gedecentraliseerde en horizontale activistische beweging.²⁵ Dit komt voort uit de ideeën die de Grünen hadden over de werking van democratie. Ze wilden namelijk een systeem dat was gebaseerd op basisdemocratie. De principes van basisdemocratie zijn ook terug te zien in het manifest van de Grünen.

²² Frankland, Lucardie, en Rihoux, 15–21.

²³ J. Blondel, 'Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies', *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique* 1, nr. 2 (1968): 180–203.

²⁴ Herbert Kitschelt, 'The Green Phenomenon in Western Party Systems', in *Environmental Politics in the International Arena: Movements, Parties, Organizations, and Policy* (Albany: SUNY Press, 1993).

²⁵ Burchell, *The Evolution of Green Politics*, 17.

“Wir sind deshalb entschlossen, uns eine Parteiorganisation neuen Typs zu schaffen, deren Grundstrukturen in basisdemokratischer und dezentraler Art verfaßt sind, was nicht voneinander zu trennen ist.”²⁶

Deze idealen van basisdemocratie wilden de Grünen ook terug laten komen in hun eigen structuur. De Grünen vonden namelijk dat er bij andere partijen onvoldoende sprake was van democratie en participatie. De Grünen bestonden uit zo'n 350 lokale en regionale afdelingen (*Kreisverband*). Deze afdelingen genoten volgens het partijmanifest de grootst mogelijke autonomie met betrekking tot hun verkiezingsprogramma's, financiën en personeel.²⁷ Hierdoor ontstond een decentrale partijorganisatie. Daarbij was participatie belangrijker dan efficiëntie. Binnen de besluitvorming waren de lokale afdelingen altijd vertegenwoordigd, ook op nationaal niveau bij de federale *Bundesversammlung*. Besluitvorming kon dus niet plaatsvinden op een congres waarbij geen afvaardiging van lokale afdelingen bij aanwezig was.²⁸ Dit lezen we ook terug in het manifest van de Grünen.

“Basisdemokratische Politik bedeutet verstärkte Verwirklichung dezentraler, direkter Demokratie. Wir gehen davon aus, daß der Entscheidung der Basis prinzipiell Vorrang eingeräumt werden muß. Überschaubare, dezentrale Basiseinheiten (Ortsebene, Kreisebene) erhalten weitgehende Autonomie und Selbstverwaltungsrechte zugestanden.”²⁹

Besluiten werden altijd op een zo laag mogelijk niveau genomen en anders waren er afspraken gemaakt die ervoor moesten zorgen dat de politieke macht door de lokale afdelingen gecontroleerd kon worden. Een van deze afspraken was de *Basisanbindung* waarbij parlementsleden van de bondsdag van de Grünen verantwoording moesten afleggen aan hun lokale afdeling (*Kreisverbände*).³⁰ De *basisanbindung* moest ervoor zorgen dat politieke vertegenwoordigers geen contact verloren met de partij: “Kerngedanke ist dabei die ständige Kontrolle aller Amtsun Mandatsinhaber und Institutionen durch die Basis (Öffentlichkeit, zeitliche Begrenzung) und die jederzeitige Ablösbarkeit, um Organisation und Politik für alle durchschaubar zu machen und um der Loslösung einzelner von ihrer Basis entgegen zu wirken.”³¹

Hoe sterk deze verantwoordingsplicht was, blijkt wel in 1988. De parlementsfractie negeert een resolutie die komt vanuit de ledenvergadering en ging over de strafmaat bij verkrachting. De leden plaatsen een advertentie in de *Frankefurter Rundschau* op 27 mei 1988 waarin ze stellen dat de fractie het mandaat van de leden verloren had.³²

²⁶ ‘Bundesprogramm Die Grünen’, 1980, 47 S., 8.511 KB, Archiv Heinrich-Böll-Stiftung, <https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.

²⁷ Poguntke, *Alternative Politics: The German Green Party*, 137–39.

²⁸ Frankland en Schoonmaker, *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*, 105–8.

²⁹ ‘Bundesprogramm Die Grünen’, 4.

³⁰ Frankland en Schoonmaker, *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*, 108–10.

³¹ ‘Bundesprogramm Die Grünen’, 5.

³² Frankland, Lucardie, en Rihoux, *Green Parties in Transition. The End of Grass-Roots Democracy?*, 39.

Als tweede kenmerk laat Kitschelt zien dat binnen groene politieke partijen de nadruk lag op participatie en collectieve besluitvorming.³³ Binnen de Grünen was participatie belangrijker dan efficiëntie, wat soms leidde tot trage besluitvorming. Het verkrijgen van consensus tijdens congressen was de optimale vorm van besluitvorming en minderheden hadden het recht om gehoord te worden.³⁴

Minderheitenschutz in Kreis-, Landes- und Bundesverband, d. h. Minderheiten sollen angemessen berücksichtigt werden und bei Meinungsbildungsprozessen nicht übergangen werden.³⁵

Daarnaast hadden ook niet-leden relatief veel inspraak. In sommige deelstaten was deelname aan discussies ook toegestaan voor niet-leden. Sommige lokale afdelingen stonden zelfs niet-leden toe om te stemmen.³⁶ Juist dat minderheden en niet-leden veel inspraak hadden binnen de partij leidde ertoe dat veel protestbewegingen een sterke verbondenheid voelden met de Grünen en in sommige gevallen was er ook sprake van verwevenheid tussen de bewegingen en de Grünen. Echter, dit resulteerde wel in het feit dat de Grünen in verhouding minder leden hadden dan bijvoorbeeld andere partijen.³⁷

Om te voorkomen dat de macht in de top van de partij zou concentreren kende de partij geen professioneel leiderschap. Hierover waren een aantal belangrijke afspraken opgenomen in het Bundesprogramm. De eerste was dat dat partijprominenten in belangrijke posities geen salaris ontvingen en ging een deel van het parlementair salaris naar een speciaal fonds voor verschillende projecten binnen de partij. Een tweede afspraak was de rotatie van parlementsleden. Parlementsleden in de Bondsdag wisselden iedere twee jaar om te voorkomen dat een professionele politieke fractie zich kon vestigen. Tot slot was er de maatregel die voorschreef dat de partijfractie en het partijbestuur meerdere sprekers hadden. Er was dus sprake van collectief leiderschap zodat de macht niet bij slechts een persoon kwam te liggen.³⁸

De opvatting die de Grünen hadden over de partijstructuur kende in praktijk ook een aantal problemen. O'Neill schrijft dat de decentrale partijstructuren van groene partijen soms onvoldoende geschikt waren voor de politiek.³⁹ Dit zag je terug in drie dingen bij de Grünen. Allereerst, de decentrale besluitvorming leidde tot hoge werkdruk bij de Kreisverbanden waardoor soms nationale besluiten niet genomen konden worden. Ten tweede, de Basisanbindung vond nauwelijks plaats vanwege hoge werkdruk van parlementsleden. Ten derde, de besluitvorming was soms ondoorzichtig door de vele verschillende lokale fracties die tot overeenstemming moesten komen en was er soms ook sprake van rivaliteit tussen de verschillende fracties.⁴⁰

Dit was de reden dat sommige facties binnen de partij een hervorming van de partij wilden waarbij de centrale partij meer mandaat kreeg en waarbij de basis een minder prominente rol zou spelen. Dit zorgde

³³ Burchell, *The Evolution of Green Politics*, 17.

³⁴ Poguntke, *Alternative Politics: The German Green Party*, 142.

³⁵ 'Bundesprogramm Die Grünen', 29.

³⁶ Thomas A. Koelble, 'Party Structures and Democracy: Michels, McKenzie, and Duverger Revisited via the Examples of the West German Green Party and the British Social Democratic Party', *Comparative Political Studies* 22, nr. 2 (1990 1989): 205.

³⁷ Poguntke, *Alternative Politics: The German Green Party*, 53.

³⁸ Frankland en Schoonmaker, *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*, 99-105.

³⁹ O'Neill, 'The Dynamics of Green Party Politics in Contemporary Western Europe', 16-31.

⁴⁰ Frankland en Schoonmaker, *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*, 99-105.

voor enorme controverses want deze hervormingen zouden leiden tot een verdere centralisering, iets waar de Grünen vanuit de basisgedachte op tegen waren. Blevেন de Grünen een politieke beweging die streed tegen de gevestigde orde of moest er op sommige vlakken ook compromissen gesloten worden? Binnen de partij waren er twee kampen: de *Fundis* en *Realos*. De *Fundis* hielden vast aan de radicale beginselen van een antipartij-beweging, wat neerkwam op permanent verblijf in de oppositie. De *Realos* waren bereid compromissen aan te gaan in het parlement en wilden ook eventueel regeren met de SPD. Zij hebben de strijd in de loop van de jaren in hun voordeel weten te beslechten, al duikt de controverse nog steeds wel eens op.⁴¹

Deze verdeeldheid – of factionalisme – binnen de partij is een bekend fenomeen binnen groene politieke partijen. Factionalisme ontstaat door het ontstaan van verschillende facties: een groepering binnen een partij waarvan de leden een gevoel van gemeenschappelijke identiteit en een gemeenschappelijk doel delen en zijn georganiseerd om collectief op te treden - als een afzonderlijk blok binnen de partij - om hun doelen te bereiken.⁴² Factionalisme kan de stabiliteit van de partij beïnvloeden. Hoewel het de Grünen dikwijls op de rand van de afgrond heeft gebracht, bleef de partij altijd bijeen.

2.2 Ideologie van de Grünen

In de jaren vijftig en zestig was er een school van wetenschappers die het ‘einde van ideologie’ verklaarden. Er was namelijk een afname van ideologische verschillen en politieke partijen zouden verder convergeren en modereren. Echter, aan het eind van de jaren zestig ontstaan er radicale activistische ideologieën en ontstaan er extraparlementaire bewegingen, zo ook in Duitsland.⁴³ Van een ‘einde van ideologie’ was geen sprake. Dat bewezen de Grünen met hun programma waarin ze met hun programma een duidelijk alternatief boden. Het programma van de Grünen blijkt succesvol te zijn omdat ze zich duidelijk anders kunnen profileren. Hoewel de sociaaldemocraten poogden aansluiting te vinden bij het programma van de Grünen, laat ik zien dat de programma’s fundamenteel verschilden van elkaar. De ideologie van de Grünen was een kracht waarmee ze een plek konden bemachtigen in de Bondsdag.

2.2.1 Van ideologische verdeeldheid tot een gezamenlijk programma

Om de ideologie van de Grünen goed te begrijpen kijken we hoe deze ideologie tot stand is gekomen. Het programma van de Grünen is namelijk ontstaan uit een verzameling van programma’s van lokale partijen. Waar sommige partijen marxistische wortels hadden, zaten andere partijen juist op de rechterflank van het politieke spectrum. Hierdoor ontstond er een duidelijk alternatief programma waarmee de Grünen een geduchte concurrent werden, voornamelijk van de sociaaldemocraten.

Eind jaren zeventig ontstaan er lokale partijen in de Duitse deelstaten. Zo had je het programma van de Grune Liste Umweltschutz (GLU) uit Nedersaksen waarin duurzaamheid prominent naar voren kwam.

⁴¹ Poguntke, *Alternative Politics: The German Green Party*, 102–6.

⁴² Matthias Basedau en Patrick Köllner, ‘Factionalism in Political Parties: An Analytical Framework for Comparative Studies’, *GIGA Working Papers*, nr. 12 (1 december 2005): 7–9.

⁴³ E. Gene Frankland, ‘Germany: The Rise, Fall and Recovery of Die Grünen’, in *The Green Challenge Is an Up-to-Date and Comprehensive Account of the Development of Green Parties in Western Europe, and Includes an Account of The* (Routledge, 2006), 125.

Er werd ook aandacht besteed aan thema's zoals onderwijs, democratie en onderzoek, maar GLU vond dat ecologie het belangrijkste onderwerp was en los moest staan van de links-rechts controverses.⁴⁴ Dit in tegenstelling tot de linkse *Bunte Liste* (BL) in Hamburg. Slechts een klein deel van hun programma ging over duurzaamheid en ecologie en meer dan de helft was gewijd aan sociaal beleid. Zo pleitte BL voor gelijke rechten voor vrouwen, homoseksuelen en buitenlanders. Ze besteedden aandacht aan de situatie van arbeiders en pleitten voor een kortere werkweek en het recht om te staken.⁴⁵

De *Grüne Aktion Zukunft*, een federale beweging en voorloper van de federale Grünen, had net als de GLU een duidelijk ecologisch programma, al was het programma soms minder progressief en minder gericht op linkse sociaaleconomische punten. Een voorbeeld is bijvoorbeeld dat de GAZ in hun programma pleit voor de erkenning en bescherming van de rol van de moeders: 'Das Leben beginnt in der Familie. Den Müttern als dem wichtigsten Stand des Volkes muß mehr Anerkennung und Gerechtigkeit zuteil werden. Den Frauen stehen überall die gleichen Rechte zu wie den Männern, besonders das Recht auf gleichen Lohn für gleiche Arbeit.'⁴⁶ Dit stuitte juist feministen tegen de borst omdat zij dit juist regressief vonden.

Waar veel partijen samenwerkten met linkse partijen, probeerde de Aktionsgemeinschaft Unabhängiger Deutscher (AUD) juist een brede alliantie te vinden op zowel de linker- als de rechterflank. Zij vonden ecologie een thema dat de tegenstelling tussen rechts en links oversteeg. Hoewel zij werden gezien als nieuwe linkse politieke beweging hadden werd deze partij ook geassocieerd met conservatieve rechtse partijen. De Berlijnse *Alternative Liste* (AL) stond hier weer tegenover omdat zij juist wortels hadden in het marxisme en banden hadden met de *K-Gruppe*, een marxistische beweging. Duidelijk is dat bewegingen op sommige fronten redelijk konden botsen als het ging om ideologie.⁴⁷

Uiteindelijk besloten de GLU, AUD, GAZ en GLSH (Grüne Liste Schleswig-Holstein) dat er een nationaal programma moest komen, maar het probleem was iedere partij zijn eigen ideologie had. In 1980 werd *Das Bundesprogramm* geschreven. Over het programma van de Grünen was een binnen de partij een discussie gaande: moesten de Grünen een programma krijgen dat zicht richtte op milieu en ecologie of moest het een breed programma worden met een aantal linkse thema's? Ook in de wetenschappelijke literatuur wordt een dergelijks ideologisch dilemma geconstateerd. O'Neill schrijft dat 'pure' groenen ecologie zagen als een uniek politiek paradigma boven de klassenpolitiek, terwijl 'rood-groene' ecologische activisten meer gemeen hadden met het links-sociale ideeën.⁴⁸ Uiteindelijk kiezen de Grünen voor een programma waarin de milieubeschermingssectie bestaat uit slechts 14 procent van de tekst terwijl 44 procent ging over sociaal beleid.⁴⁹ Het was duidelijk dat de linkse lokale partijen binnen de Grünen de overhand had gekregen en daarmee de conservatieve partijen en pure ecologische partijen hadden afgetroefd.

⁴⁴ 'Wahlkampfplattform der Grünen Liste Umweltschutz 1978' (Hannover, 1978), Archiv Heinrich-Böll-Stiftung.

⁴⁵ Rolf Lange, 'Die Wahl zur Hamburger Bürgerschaft am 4. Juni 1978. Ende des Drei-Parteien-Systems in Sicht?', *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 10, nr. 1 (1979): 16–17.

⁴⁶ 'Das grüne Manifest der der Umweltpartei Grüne Aktion Zukunft', 1978, Archive Herbert-Gruhl-Gesellschaft e.V., <https://herbert-gruhl.de/das-gruene-manifestder-der-gaz/>.

⁴⁷ Frankland en Schoonmaker, *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*, 127.

⁴⁸ O'Neill, 'The Dynamics of Green Party Politics in Contemporary Western Europe', 33.

⁴⁹ Frankland en Schoonmaker, *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*, 129.

De eerste zin in het basisprogramma toont duidelijk: “Wij zijn een alternatief voor de conventionele partijen.”⁵⁰ De Grünen hadden het doel om het Duitse politieke systeem door te breken. Het programma stond vol zaken die tot dan toe weinig in het parlement werden besproken: ecologie, anti-kernenergie, vrede, mensenrechten, emancipatie, homoseksualiteit, evenals een sociaaleconomisch meer evenwichtige verhouding tussen het noorden en het zuiden. De vier principes die binnen het programma van 1980 centraal stonden waren ecologie, sociaal beleid, pacifisme en basisdemocratie.⁵¹ De Duitse politiek werd op de proef gesteld met dit programma dat geschreven was in informele activistische en emotionele taal. In sommige hoofdstukken werd de notitie ‘in uitvoering’ tussen haakjes zetten omdat over sommige onderwerpen nog geen gemeenschappelijke mening was gevormd.⁵²

2.2.2 *Een alternatief voor links*

De Grünen schreven een ecologisch programma met relatief veel punten die gingen over sociaal beleid. In eerste instantie lijkt het dat het programma daarmee veel overeenkomsten toonde met het programma van de sociaaldemocraten, ook omdat de SPD ook een aantal secties had gewijd aan ecologie.⁵³ Dit is niet helemaal het geval omdat er vaak een fundamentele andere opvatting achter bepaalde beleidspunten schuilging. Op vier vlakken konden de Grünen zich sterk profileren: economisch beleid, het defensie- en buitenlandbeleid, het milieubeleid en energiebeleid.

Allereerst, wijdden de Grünen een deel van hun programma aan economisch beleid. Duitsland verkeerde in een periode van economische recessie dat het gevolg was van de oliecrisis in 1973 waar Bondskanselier Schmidt begin jaren tachtig nog geen effectieve oplossing voor had gevonden.⁵⁴ Op dit onderdeel konden de Grünen zich goed profileren. De Grünen zagen de economische crisis als een moment om economie binnen nieuwe kaders te zien. Volgens de Grünen kon ‘de ecologische en economische crisis [...] alleen worden opgelost als de op winst gerichte economische doelen worden vervangen door een ecologische (dynamische) circulaire economie.’⁵⁵ Op sociaaleconomisch vlak pleitten de Grünen voor een eerlijke verdeling van welvaart richting de sociaaleconomisch minderbedeelden, een basisinkomen voor iedereen en kortere werkweek.⁵⁶ In 1983 presenteerden de Grünen een plan dat een oplossing moest bieden voor werkloosheid. Daarnaast pleitte het plan voor een vergroting van de sociale uitgaven. Het programma spreekt zich uit voor een nieuwe vorm van sociaal eigendom waar niet bedrijven het zeggenschap hebben, maar wat juist democratisch gecontroleerd moet worden. Daarnaast probeert het zich te richten op de effecten van de industriële crisis zoals huisvesting, ondersteuning van jonge werklozen, landbouw en duurzame energieopwekking.⁵⁷

⁵⁰ ‘Bundesprogramm Die Grünen’, 2.

⁵¹ ‘Bundesprogramm Die Grünen’, 4–5.

⁵² ‘Bundesprogramm Die Grünen’, 4.

⁵³ Frankland en Schoonmaker, *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*, 123–38.

⁵⁴ Frankland en Schoonmaker, 132.

⁵⁵ ‘Wahlplattform 1980’, 1980, 3, 16 S., 6.407 KB, Archiv Heinrich-Böll-Stiftung, <https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.

⁵⁶ ‘Diesmal Die Grünen warum? Eind Aufruf zur Bundestagwahl 1983’, 1983, 6–9, 16 S., 27.232 KB, Archiv Heinrich-Böll-Stiftung, <https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.

⁵⁷ ‘Diesmal Die Grünen warum? Eind Aufruf zur Bundestagwahl 1983’, 6–9.

Ten tweede, er was een duidelijk ideologisch verschil zichtbaar in de programma's van de gevestigde partijen en het programma van de Grünen als het gaat om defensie- en buitenlandbeleid. De Grünen namen duidelijk stelling over het gevoerde buitenlandbeleid van Helmut Schmidt. Ondanks dat Russische SS-20 raketten werden geplaatst langs de grens wilden de Grünen: 'dat de Bondsrepubliek onmiddellijk berekende ontwapeningsstappen neemt.'⁵⁸ Met het plaatsen van Pershing II kruisraketten door de NAVO in 1983 laaide dit debat namelijk weer op. Er waren grote protesten tegen het plaatsen van deze raketten want velen vonden het maar de vraag of de NAVO zou moeten reageren met nucleaire wapens als de Sovjet-Unie een nucleaire aanval zou plegen. De Grünen hadden een sterk pacifistische houding en dat was zichtbaar in het programma: ze wilden dat de Duitsland de NAVO verliet, omvorming van het leger tot een sociale defensie, het ontmantelen van militaire machtsblokken en unilaterale ontwapening. Hoewel de SPD in hun programma over vredespolitiek schrijft: 'wir wollen den frieden',⁵⁹ ligt er een ander soort beleid aan ten grondslag. De SPD wilde vredespolitiek, maar stonden achter het NAVO-bondgenootschap en een militaire defensie.

Ten derde, wilde de SPD op het gebied van milieu en duurzaamheid concurreren met de Grünen. Een van de zeven hoofdstukken uit het SPD-programma gaat over 'den Frieden mit der natur suchen und die Umwelt erhalten.'⁶⁰ Toch is het belangrijk om hier een kritische noot bij te plaatsen. Poguntke legt uit dat milieubescherming niet hetzelfde is als ecologisch denken. Milieubescherming betekent dat natuur beschermt moet worden tegen industrie in hoeverre dat economisch en technologisch haalbaar is. Ecologisch denken draait dit juist om: ecologie bepaalt de mate van economische groei.⁶¹ Zo schrijft de SPD: 'Wij sociaaldemocraten zijn overtuigd van de noodzaak en de mogelijkheid om economisch belangen en milieubelangen tegen elkaar af te wegen zodat [...] de uitbuiting van de natuur wordt stopgezet.'⁶² De Grünen pleiten juist voor een omvorming van de economie ten behoeve van de natuur: 'een fundamentele heroriëntatie van het economische denken op de korte termijn, [...] is noodzakelijk om ecologisch [...] beheer te waarborgen.'⁶³

Tot slot, de Grünen konden zich sterk afzetten als het ging om energiebeleid. De SPD schreef in hun programma van 1983 dat kernenergie noodzakelijk was zolang er geen alternatief gevonden.⁶⁴ Dit stond lijnrecht tegenover de ideeën van de Grünen. Met de kernramp in Tsjernobyl veranderden ook de sociaaldemocraten van standpunt en schreven in hun programma dat kernenergie gefaseerd teruggedrongen moest worden.⁶⁵ Echter, de Grünen waren radicaler en wilden een per directe sluiting van alle energiecentrales in Duitsland, iets waarin de SPD toch gematigder was.

⁵⁸ 'Wahlplattform 1980', 8.

⁵⁹ 'Das Regierungsprogramm der SPD 1983 - 1987', 21 januari 1983, 53, 64S, Archive Friedrich Ebert Stiftung, <https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.

⁶⁰ 'Das Regierungsprogramm der SPD 1983 - 1987', 37.

⁶¹ Poguntke, *Alternative Politics: The German Green Party*, 116.

⁶² 'Das Regierungsprogramm der SPD 1983 - 1987', 6.

⁶³ 'Bundesprogramm Die Grünen', 7.

⁶⁴ 'Das Regierungsprogramm der SPD 1983 - 1987', 43.

⁶⁵ 'Zukunft für alle - arbeiten für soziale Gerechtigkeit und Frieden: Regierungsprogramm 1987-1990 der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands', 1986, 20, 48S, Archive Friedrich Ebert Stiftung, <https://www.fes.de/bibliothek/grundsatz-regierungs-und-wahlprogramme-der-spd-1949-heute>.

Toch waren er ook punten waar de SPD en de Grünen elkaar konden vinden. Een van de hoofdpunten uit het verkiezingsprogramma uit 1987 van de Grünen was emancipatie onder de kreet: ‘Wir wollen alles!’⁶⁶ In hun beleid pleitten ze voor een vrouwenquota en een afschaffing van een verbod op abortus.⁶⁷ Op dit vlak vonden ze de SPD aan hun zijde, maar thema’s zoals ecologie, technologische ontwikkelingen, directe democratie en ontwapening, stonden de sociaaldemocraten dichter bij de CDU dan bij de Grünen.

Niet alleen de sociaaldemocraten veranderden hun ideologie, ook de Grünen deden dit. Waar de sociaaldemocraten ook nieuw linkse thema’s wilden vertegenwoordigen, wilden de Grünen niet alsmaar de activistische oppositiepartij zijn. Het *Umbauprogramm* beschreef de strategie waarin de Grünen hun karakter als ‘negatieve’ activistische protestpartij steeds meer achter zich lieten en juist met meer alternatieven kwamen. De Grünen kregen veelal het verwijt idealistisch te zijn. Het *Umbauprogramm* was juist uiterst praktisch en was ook kritiek tegen de ‘vermeende praktische beperkingen waarachter de gevestigde politiek zich verschanst heeft’ als het gaat om de grootste uitdagingen die er volgens de Grünen waren: ‘massale werkloosheid, armoede en aantasting van het milieu.’⁶⁸ Het programma, gebaseerd op de ideologische pijlers van de Grünen, was ‘een verdere ontwikkeling en concretisering van het *Sindelfingenprogramm* – het economische programma van de Grünen.’⁶⁹ De Grünen toonden aan dat ze in staat waren om ook te komen met pragmatisch beleid.

Al met al, het beleid van de Grünen was vernieuwend en in sommige opzichten radicaal anders dan andere partijen. Het lukte om de op ideologisch vlak verdeelde lokale politieke partijen te scharen onder een gemeenschappelijk groen label. Hoewel in het begin veel controverses waren over de koers van de Grünen, heeft de partij uiteindelijk veel linkse thema’s omarmt, waarmee ze concurreerden met de sociaaldemocraten. Hoewel de sociaaldemocraten een aantal programmatische aanpassingen deden tijdens de verkiezingen van 1983 en 1987 om zo aansluiting te vinden bij de nieuwe politieke idealen, verschilden de programma’s (hoewel dit op eerste gezicht niet direct zichtbaar was) op een aantal punten fundamenteel. Voornamelijk als het ging om ecologische onderwerpen en defensie- en buitenlandbeleid. De SPD had moeite om haar ambities als regeringspartij te combineren met de activistische thema’s die de Grünen ter tafel brachten. De Grünen daarentegen lieten met het *Umbauprogramm* ook zien in staat te zijn om niet alleen oppositie te willen voeren maar ook constructief wilden meedenken over de uitvoering van beleid.

2.3 Deelconclusie

De Grünen brachten vernieuwing op veel fronten. Zowel de structuur als de ideologie waren nieuw binnen het Duitse politieke landschap. De Grünen hebben in zekere mate het politieke systeem

⁶⁶ ‘Bundestagswahl programm 1987. Farbe bekennen’, 1987, 21, 4 S., 713 KB, Archiv Heinrich-Böll-Stiftung, <https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.

⁶⁷ Frankland en Schoonmaker, *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*, 137.

⁶⁸ ‘Umbau der Industriegesellschaft’, 1986, 3–4, 139 p., 930 KB, Archiv Heinrich-Böll-Stiftung, <https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.

⁶⁹ ‘Umbau der Industriegesellschaft’, 5–6.

opengebroken en een nieuwe partijstructuur geïntroduceerd. Hoewel het soms ontbeerde aan efficiëntie zorgde het tegelijkertijd voor een nieuw partijsysteem dat samenwerking tussen lokale bewegingen en partijen mogelijk maakte.

Interne partijorganisatie heeft wel degelijk een deel van het succes van de Grünen bepaald, zeker bij de doorbraak in 1983. Een partij die streed voor openheid in het Duitse politieke systeem kon niet succesvol zijn zonder de mobilisatie van vele alternatieve partijen en nieuwe sociale bewegingen. Juist omdat de partij nauwe banden had met de nieuwe sociale bewegingen en lokale partijen lukte het om een groot electoraat te mobiliseren tijdens de verkiezingen in 1983. Het was ook vooral een statement tegen de gevestigde partijen die in de ogen van de Grünen een bureaucratische en ondoorzichtige partijstructuur hadden. Later bleek dat deze decentrale structuur van de Grünen ook haar beperkingen kende als politiek orgaan. Uiteindelijk heeft de partij een koers gekozen waarmee de idealistische houding van een standvastige oppositiepartij veranderde in een meer concrete en pragmatische houding, mede door het *Umbauprogramm*. Hoewel er op papier nauwelijks iets veranderde, was het wel een eerste stap naar andere organisatie. Maar reorganisatie zou pas echt noodzakelijk zijn bij de verkiezingen in 1990 waarbij de Grünen de kiesdrempel halen waar na ze fuseerden met Oost-Duitse Bündnis 90.

Op het gebied van ideologie waren de Grünen aanmerkelijk succesvol. De Grünen schreven een programma waarmee ze zich konden differentiëren van de andere partijen, maar vooral van de sociaaldemocraten. Met hun programma kregen ze nieuwe thema's op de politieke agenda en lieten ze een nieuw geluid horen als het ging om gelijke rechten voor vrouwen, milieubeleid, energieopwekking en defensie- en buitenlandbeleid. Daarnaast was er ruimte voor een nieuw programma doordat de sociaaldemocraten meer naar het centrum bewogen. Hoewel ze in veel van deze thema's alleen stonden, lukte het de Grünen soms om de sociaaldemocraten mee te krijgen. Bij de ideologie geldt wel: het programma was succesvol omdat het breed georiënteerd was, en zich niet beperkte tot een ecologische visie. In het volgende hoofdstuk zullen we namelijk zien dat de Groenen zich te veel beperkten tot ecologie.

De Grünen creëerden een nieuwe soort partij die lastig te kwalificeren. De definitie *amateur-activistische* partij zoals Frankland, Lucardie en Rihoux het omschrijven past het best bij de structuur van de Grünen. Net als deze auteurs, heeft ook dit hoofdstuk laten zien dat ideologie en structuur een essentiële rol hebben gespeeld bij het succes van de Grünen. Een partij met een amateuristisch-activistische structuur is geschikt om door te breken in het parlement, maar kent beperkingen als politieke organisatie. Hierdoor waren de Grünen genoodzaakt om zich aan te passen. En daarmee zijn de Grünen een goede weergave van de worsteling waarmee menig groene partij te maken had: de balans vinden tussen politiek activisme en conformisme.

3 De Groenen

Het vorige hoofdstuk liet zien hoe een groene politieke partij kon doordringen in het Duitse parlement ondanks het feit dat het Duitse parlement moeilijk toegankelijk was voor nieuwe partijen. Het hoofdstuk liet zien dat door het convergeren van de sociaaldemocraten ruimte ontstond voor een ecologische partij: Die Grünen. Ook in Nederland krijgt groene politiek wel degelijk voeten aan de grond. Eind jaren zestig vindt de ontzuiling plaats en ontstaan er steeds meer bewegingen die in gaan tegen de gevestigde orde. Zo had je de Provobeweging. De beweging was een ludieke heropleving van het anarchisme dat grotendeels geweldloos was en vooral zichtbaar werd door het provoceren van de gevestigde orde. Daarnaast had je de Kabouterbeweging die actief waren in de Amsterdamse politiek en voor het eerste met groen beleid kwamen. De grote studentenprotesten in 1968 in Nederland zorgden ook voor het ontstaan van nieuwe sociale bewegingen die thema's zoals ecologie, pacifisme en sociale gelijkheid op de kaart zetten. Zowel de milieu- als de antinucleaire bewegingen protesteerden tegen de bouw van de snelle kernreactor in Kalkar (Duitsland) en tegen de uitbreiding van een uraniumverrijkingsprogramma in Nederland. Ook de campagne van de vredesbeweging tegen de stationering van Amerikaanse kruisraketten op Nederlandse bodem leidde tot grote demonstraties. Deze bewegingen gaan zich in de loop van de jaren zeventig en tachtig steeds meer ontwikkelen tot politieke partijen. Zo ontstaan er niet alleen groene politieke partijen, maar ook andere kleine linkse partijen.⁷⁰

Er ontstaan twee groene partijen in Nederland die mee willen doen aan de Europese verkiezingen van 1984: het Groen Progressief Akkoord (GPA), wat een samenwerking is tussen PPR, PSP, CPN & EVP, en de Europese Groenen, die niet wilden samenwerken met de communisten. De Europese Groenen vormen de basis voor het ontstaan van de Groenen, wat vandaag de dag nog steeds bestaat. Na onsuccesvolle deelname aan de Europese verkiezingen richtten de Groenen zich op de Tweede Kamerverkiezingen van 1986 waaraan ze meededen onder de naam Federatieve Groenen. In 1986 deden CPN, PSP, PPR en EVP nog als aparte partijen mee en waren deze partijen de gedoodverfde concurrent van de Federatieve Groenen. Het lukt tijdens de verkiezingen niet om een zetel te behalen voor de Federatieve Groenen. Tijdens de verkiezingen van 1989 deed GroenLinks mee de verkiezingen. Ook hier delfden de Groenen het onderspit tegen het beter georganiseerde GroenLinks dat een maatschappelijk breder georiënteerd programma had. Het succes voor de Groenen blijft ook in de jaren daarna uit, afgezien van een aantal kleine successen op lokaal en provinciaal niveau.⁷¹

Gerrit Voerman ziet hier een paradoxale situatie in Nederland. Een geavanceerde verzorgingsstaat, stevig georganiseerde nieuwe sociale bewegingen die voortvloeien uit de studentenprotesten van 1968 en een lage kiesdrempel hebben er niet toe geleid dat een groene partij in de Tweede Kamer kwam tijdens de jaren tachtig. Nederland koos niet voor een diep ecologische partij, zoals de Groenen, maar voor een

⁷⁰ James C Kennedy, *Beknopte geschiedenis van Nederland* (Prometheus, 2017), 281–86.

⁷¹ Anthonie Lucardie, Gerrit Voerman, en Wijbrandt H. van Schuur, 'Different Shades of Green: A Comparison between Members of GroenLinks and De Groenen', *Environmental Politics* 2, nr. 1 (1993): 40–44.

linkse partij die gematigd groene politiek voerde en was ontstaan uit een fusie tussen linkse partijen – Groen Links.⁷²

Waarom braken de Groenen niet door in de Tweede Kamer? Net als bij de Grünen worden twee zaken nader bestudeerd. Allereerst, de partijstructuur van de Groenen. De Groenen waren een activistische partij die verdeeld was op veel punten. Dit benadrukt het activistisch-amateuristische karakter wat de Groenen hadden. De decentrale structuur van de Groenen zorgde voor een gebrekkige efficiëntie en leidde eerder tot afsplitsen of factionalisme. Het tweede deel gaat in op de ideologie van de Groenen. Daarbij wordt laten zien dat de Groenen zich in bepaalde punten te weinig konden onderscheiden van andere partijen. Daarnaast schrijft Voerman dat het Nederlandse electoraat in 1986, 1989 en 1994 meer zag in combinatie van gematigd groen beleid met links beleid in plaats van het ecologisch holistische beleid van de Groenen. Voerman noemt de Groenen ook de enige echte groene partij in het Nederlandse politieke landschap en schrijft dat GroenLinks een combinatie is van gematigd groene en rode politiek. Uiteindelijk bleek een breder programma met groene en linkse beter te vallen bij het Nederlands electoraat.⁷³

3.1 Partijstructuur van de Groenen

Dit deel gaat dieper in op de partijstructuur van de Groenen. De organisatie van de Groenen is altijd onderwerp van discussie geweest binnen de partij. Vanaf het ontstaan van de Groenen heeft de partij nooit een organisatiestructuur kunnen vinden waarmee ze succesvolle verkiezingsresultaten konden boeken op nationaal niveau. De Groenen maakten ook een transitie: van een decentrale partij waar de besluitvorming lag bij de lokale afdelingen naar een congrespartij, waar de besluitvorming lag bij het congres. De tegenvallende electorale resultaten hebben keer op keer geleid tot een andere partijorganisatie, maar zonder succes. Hierbinnen speelt ook amateurisme een rol. Amateurisme is een term die wordt gebruikt in het werk Gene Frankland, Anthonie Lucardie en Benoît Rihoux. Volgens deze auteurs is een ‘activistische-amateuristisch’ partij een partij die een onduidelijke vorm van leiderschap heeft, gefragmenteerd is en een zwakke partijstructuur heeft. De auteurs schrijven dat de Groenen moesten concurreren met GroenLinks, een partij die in hun ogen juist professioneel georganiseerd was, een landelijk congres had en een eenduidige leider.⁷⁴

3.1.1 Succes of falen: centralisatie van de partij

De Groenen zijn gedurende hun bestaan op zoek geweest naar een goede partijstructuur. Bij de oprichting hadden de Groenen een gedecentraliseerde partijorganisatie, bijna gelijk aan de organisatie van de Grünen in Duitsland. In deze ‘federatieve’ periode waren lokale afdelingen volledig autonoom en stuurden hun gedelegeerden naar de Groene Raad wat volgens de statuten ‘het hoogste besluitvormende orgaan’ was.⁷⁵

⁷² Voerman, ‘Chapter Six. The Netherlands. Losing Colours, Turning Green’, 110–12.

⁷³ Voerman, 110–12.

⁷⁴ Frankland, Lucardie, en Rihoux, ‘Amateurs and Professional Activists: De Groenen and GroenLinks in the Netherlands’, 164–65.

⁷⁵ ‘Statuten De Groenen’, z.d., sec. 4.1, 43. De Groenen. 1991-1993., Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

Tot dan toe hadden de Groenen enkel succes tijdens lokale verkiezingen. Participatie van de leden was belangrijk, maar de besluitvorming vond plaats in de Groene raad. De statuten schreven voor dat ‘direkte besluitvorming onder de leden [...] bij referenda’ moest plaatsvinden.⁷⁶ Deze decentrale structuur was niet veelvoorkomend in Nederland. Bij menig partij was het partijcongres het belangrijkste beslisorgaan en werd daar ook de partijlijn bepaald. Bij de Groenen werd de partijlijn dus bepaald door de decentrale afdelingen.

De meeste leden van de Groenen waren lid van de lokale afdelingen. De leden van de lokale afdelingen kozen afgevaardigden die hun afdeling vertegenwoordigden in de Groene Raad. Volgens de statuten waren de vertegenwoordigers vrij om hun eigen keuzes te bepalen.⁷⁷ De Uitvoerende Raad zorgde voor de uitvoering van de besluiten en functioneerde als het ware als partijbestuur. Daarnaast was er nog een partijcongres waar alle leden werden uitgenodigd. Het congres kon vertegenwoordigers ter verantwoording roepen. De Groene Raad was dan slechts ‘verplicht op alle vragen en voorstellen van het kongres beargumenteerd te reageren.’⁷⁸ Echter, beslissingen van het congres hadden een adviserende status. De uiteindelijk macht bleef liggen bij de Groene Raad.

De verkiezingsblamage in 1989 waarbij de Groenen geen zetel konden bemachtigen in de Tweede Kamer riep de vraag op of de Groenen naar een meer gecentraliseerde structuur moesten overstappen waarbij niet de Groene raad, maar het partijcongres meer zeggenschap kreeg over de partij. Zulke spanningen binnen groene partijen zijn verder gespecificeerd in de studie van Micheal O’Neill. Hij legt het organisatorische dilemma van groene partijen uit. Groene partijen moesten kiezen tussen enerzijds anti-partij-extremisme en anderzijds een pragmatische matiging. Dit debat over de vraag in hoeverre groene partijen hun decentrale antipartij karakter moesten opgegeven om vervolgens te conformeren aan een conventioneel partijmodel, is een constante bron van spanning geweest bij de meeste groene partijen. Geleidelijk heeft er volgens O’Neill een verschuiving plaatsgevonden naar een meer conventioneel partijmodel bij groene politieke partijen.⁷⁹

Het dilemma van O’Neill gold ook voor de Groenen. De partij was verdeeld over of de lokale afdelingen hun autonomie moesten opzeggen ten behoeve van een landelijk partijcongres. Het argument om de partij te centraliseren is ‘dat leden zouden weglopen omdat de structuur niet doorzichtig is.’⁸⁰ Tegenstanders van dit plan vonden juist dat dit juist in strijd was met ‘het begrip basisdemocratie dat wij momenteel nog zo hoog in het vaandel van ons programma hebben staan’.⁸¹ Tijdens de algemene ledenvergadering van 18 januari 1992 vindt een debat plaats over de centralisering van de partij. De ALV stemt in met een centralisering, hoewel de ALV nog altijd een adviserende rol heeft.⁸² Uiteindelijk stemt in 1992 ook de Groene Raad in met het voorstel om de partij te centraliseren.⁸³

⁷⁶ ‘Statuten De Groenen’, sec. 9.1.

⁷⁷ ‘Statuten De Groenen’, sec. 5.4.

⁷⁸ ‘Statuten De Groenen’, sec. 8.2.

⁷⁹ O’Neill, ‘The Dynamics of Green Party Politics in Contemporary Western Europe’, 16–31.

⁸⁰ ‘Federatief’, *Gras: nieuwsbrief van De Groenen*, november 1991, 6, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

⁸¹ ‘Federatief’, 6.

⁸² Wilfred Scholten, ‘Groenen worstelen met “ingewikkeld ecosysteem”’, *Gooi en Eemlander*, 20 januari 1992, Persoonlijk archief van Rob Visser.

⁸³ Frankland, Lucardie, en Rihoux, ‘Amateurs and Professional Activists: De Groenen and GroenLinks in the Netherlands’.

De statuutswijziging vindt plaats in 1993. De Groene Raad krijgt een meer adviserende rol toebedeeld en dat 'het hoogste gezag van De Groenen berust bij de algemene ledenvergadering', wat de naam 'congres' krijgt.⁸⁴ De centralisatie heeft gevolgen voor de partij: de regionale Groenen in Brabant, Gelderland en Utrecht, die fel tegenstanders waren van het congresmodel, verlaten de partij en splitsen zich af als Federatieven⁹². De Groene Raad blijft bestaan als overlegorgaan, maar in de loop van de jaren negentig valt ook de Groene Raad steeds meer uiteen, waarmee de lokale afdelingen steeds meer hun stem verliezen.

Met de centralisatie is ook een ander probleem opgelost. De centrale partij ontvangt nu de contributie van al haar leden in plaats van een afdracht van lokale afdelingen. Financiële problemen teisterden de partij omdat bij tegenvallende verkiezingsresultaten ook de partij bleef zitten met een schuld. Zo moest in 1987 een deel van de campagneschuld van 1986 worden afgelost waarnaar er een nieuwe partij werd opgericht om zo van de restschulden af te komen. De 'zo ongunstig verlopen verkiezingen van de Tweede Kamer' in 1986 zorgde ervoor dat de Groenen met een 'fikse schuld [kwamen] te zitten'.⁸⁵ Ook in aanloop naar de verkiezingen was geld een doorslaggevende factor. Zo werd geschreven dat 'onduidelijke afspraken, niet houden aan afspraken, eigengereid gedrag, slechte begrotingen en slechte boekhouding leidden tot chaos en pijn'.⁸⁶

In de periode na de centralisatie maakte de partij een moeilijke periode door. Er waren afsplitsingen geweest en het ledental slonk verder. Daarnaast werd de partij geteisterd door interne conflicten over de centralisatie en de samenwerking met GroenLinks. Het congres had weinig vertrouwen in de verkiezingen en stelde een commissie aan die de kansen voor de Groenen bij de verkiezingen van 1994 moest inventariseren. Later dat jaar werd een deelname aan de Tweede Kamerverkiezingen besloten. Tussen 1991 en 1996 zijn er vijf verschillende reorganisaties geweest van de partij waarbij de partijstructuur veranderde. De partij worstelde met welke mate van invloed de lokale en regionale afdelingen moesten hebben. In 1996 was er namelijk een Grote Groene Raad, een Kleine Groene Raad, het congres en het partijbestuur waarmee 'de partijstructuur [...] ontegenzeggelijk gecompliceerder' werd.⁸⁷ De Groenen zaten met het dilemma of het partijbestuur organen binnen de partij mocht aansturen met het mandaat van het congres of dat de deze organen onder de bevoegdheid vielen van het congres. Kan er gezegd worden dat de transitie naar een centrale partij heeft gezorgd voor het verder uiteenvallen van de partij? Dat is moeilijk te zeggen. Feit is wel dat successen, wat het doel was om te centraliseren, uitbleven. Daarnaast heeft de centralisatie een moeilijke periode voor de Groenen ingeluid waarbij ze leden en regionale afdelingen verloren.

⁸⁴ 'Statuutswijziging De Groenen', 11 augustus 1993, 1, Archief De Groenen.

⁸⁵ Betram Bouthoorn en Lydia Smit, 'De schuld van de federatieve Groenen', *Gras: nieuwsbrief van De Groenen*, december 1987, 2, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, <https://hdl.handle.net/10622/45BB74C6-D2EE-4353-9A1D-7C5440AE1EEF>.

⁸⁶ Hein Westerouen van Meeteren, 'Hoe maken wij ons eigen schip schoon en klaar voor 1994', *Gras: nieuwsbrief van De Groenen*, juni 1992, 25–26, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

⁸⁷ Peter Heukels, 'De partijstructuur van de Groenen. Bijlage congressstukken 29-06-1996', 14 mei 1996, 1–4, Persoonlijk archief van Peter Heukels.

3.1.2 Een activistische-amateuristische partij

Waarom de Groenen op nationaal niveau niet zijn doorgebroken, heeft te maken met het amateur-activistische karakter. De Groenen zijn ontstaan uit een clustering van lokale groene partijen, net als veel andere groene partijen. Dit zijn partijen die ontstonden uit de nieuwe sociale bewegingen in de jaren zeventig en tachtig. Net als groene partijen hadden de Groenen een zwakke decentrale organisatie en een heterogene ideologie. In het vorige deel werd zichtbaar dat de Groenen worstelden met hun organisatiestructuur. Daarnaast was ook op andere fronten zichtbaar dat de Groenen een amateur-activistische partij waren. Er was sprake van gebrekkig leiderschap en ze hadden moeite met het eenduidig uitbrengen van een boodschap.⁸⁸

Allereerst, het amateuristische-activistische karakter zien we terug op het gebied van leiderschap. Volgens politicoloog Mair is het belangrijk hoe een partij zich presenteert. Dit uit zich in de zichtbaarheid van de partijleider. De partijleider moet de spreekbuis zijn als het ging om inhoudelijke vraagstukken zodat de partijleider herkenbaar en zichtbaar was. Professioneel georganiseerde partijen brengen een eenduidige en een duidelijke boodschap naar buiten in plaats van een combinatie van verschillende boodschappen. Daarnaast is er binnen deze partijen vaak van eenduidige leiderschap, in de vorm van een lijsttrekker of partijvoorzitter die de woordvoering doet.⁸⁹ In beide gevallen ontbrak dit bij de Groenen.

Het lukte de Groenen niet om zich te organiseren als het ging om leiderschap binnen de partij of het uitbrengen van een eenduidige boodschap. Dit zien we terug in twee zaken: de wisselende geluiden of de partij zou moeten samenwerken met GroenLinks en de kritieke houding van de partij als het ging om leiderschap. Hoewel het bestuur van de Groenen keek naar een samenwerking tussen de twee partijen in de aanloop van de verkiezingen in 1994,⁹⁰ bleek later dat het congres dit niet wilde.⁹¹ De partij stond open voor een samenwerking, maar het lukte op praktische zaken niet om tot een overeenstemming te komen. Zo waren de Groenen het niet eens met de plek op de kieslijst die de kandidaat van de Groenen op de lijst van GroenLinks zou krijgen.⁹² Deze principiële standvastigheid over bepaalde details zorgde dat samenwerking met GroenLinks niet van de grond kwam. De Groenen bleven steken in eindeloze interne discussies waardoor de grote koerslijnen van de partij steeds meer vervaagden. In de loop der jaren bleef de landelijke partij onafhankelijk, maar sloten steeds meer lokale fracties van de Groenen zich aan bij GroenLinks.

Het tweede argument is tegenstrijdige houding over leiderschap binnen de partij. Er waren hierover namelijk veel interne controverses. De Groenen wilden op een andere manier leiderschap borgen in hun organisatie. Zo werd er werd de vraag geschreven: 'hoe ontkomen we aan mannetjesmakerij en

⁸⁸ Frankland, Lucardie, en Rihoux, 'Amateurs and Professional Activists: De Groenen and GroenLinks in the Netherlands', 6.

⁸⁹ Peter Mair, Wolfgang C. Müller, en Fritz Plasser, 'Chapter One: Introduction: Electoral Challenges and Party Responses', in *Political Parties and Electoral Change: Party Responses to Electoral Markets*, door pages 1-19 (London: SAGE Publications Ltd, 2021), 3–9.

⁹⁰ Redactie, 'GroenLinks lonkt naar De Groenen', *Het Parool*, 2 juli 1993, <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:48MV-Y5F0-0151-00R7-00000-00&context=1516831>.

⁹¹ Hein Westrouen Van Meeteren, 'Echte groene politiek gaat links en rechts voorbij', *Algemeen Dagblad*, 30 september 1993.

⁹² 'Samenwerking Tweede Kamer-verkiezingen. Correspondentie tussen de Groenen en GroenLinks', 5 augustus 1993, Archief De Groenen.

ellenbogenwerk.’ De oplossing daarop: ‘schaf het leiderschap af.’⁹³ Partijleiders kregen dan ook interne kritiek te verduren. Zo stond het functioneren van de voorzitter in 1991 als punt op de agenda tijdens de Groene Raad in 1991.⁹⁴ Maar ook over de lijsttrekker Marten Bierman uit 1986 het volgende gezegd: ‘Hij is te formeel, zijn taalgebruik doet te veel denken aan dat van een strakke ambtenaar.’⁹⁵ De Groenen hadden een ambivalente houdingen tegenover leiderschap: de Groenen wilden een andere vorm van leiderschap tonen waarbij de macht niet in de handen van één iemand lag, maar dit zorgde ervoor dat er geen doortastende besluiten genomen werden. Maar het centraliseren van de besluitvorming (zoals de omvorming naar een congresspartij) zorgde voor juist veel verzet binnen de partij.

Daarnaast was er sprake van spanningen tussen lokale afdelingen en de landelijke partij. Met de nieuwe congresstructuur verloren de lokale afdelingen autonomie. Het zorgde daarbij voor interne controverses tussen het partijbestuur en de lokale afdelingen, voornamelijk na de afsplitsing van de raadsleden van Groen Amsterdam in 1993.⁹⁶ Het gebrek aan sterk leiderschap zorgde voor een tweedeling in de partij. De Groenen konden weinig nationale aandacht genereren en waren daarom afhankelijk van de Amsterdamse fractieleider Roel van Duijn. Daarbij kwam het grootste deel van de leden uit Amsterdam en deze machtsstrijd zorgde voor verdere versnippering in de partij. Hoewel bij de Grünen in Duitsland er dergelijke spanningen tussen de centrale en lokale afdelingen waren, waren de lokale afdelingen bij de Grünen veel meer afhankelijk van de centrale partij omdat dat hun enige manier was om inspraak te hebben in de nationale politiek.

Interessant is dat juist de decentrale structuur, die bij de Duitse Grünen zo succesvol was, bij de Groenen juist heeft geleid tot fragmentatie. Dat zou betekenen dat de centrale partij van de Duitse Grünen een sterkere positie had dan de centrale partij van de Groenen. Er zijn auteurs die beargumenteren dat dit door de kiesdrempel komt, maar ook op het gebied van de partijfinanciën zien we een interessant verschil. Het Duitse systeem was genereuzer als het ging om partijfinanciering dan het Nederlandse systeem.⁹⁷ De Grünen kregen daarom meer geld van de staat dan de Groenen. De centrale partij van de Grünen was financieel gezien onafhankelijk omdat het veel staatsfinanciering kreeg (meer dan 80 procent) en had daarmee een sterke positie.⁹⁸ De centrale partij van de Groenen was daarentegen financieel kwetsbaar en daarom meer afhankelijk van de lokale en regionale afdelingen.⁹⁹ Na de centralisatie werd ook besloten dat een deel van de lidmaatschapsgelden ging naar de centrale partij.

De interne controverses over de inrichting leiderschap en de partijinrichting zorgde voor een amateuristisch karakter. Daarnaast was er soms onduidelijk wat de partijlijn was van de Groenen en werden er ook verschillende standpunten naar buiten gebracht. Het laat zien dat de Groenen moeite

⁹³ ‘Groen gefriemeld’, *Gras: nieuwsbrief van De Groenen*, april 1987, 3, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, <https://hdl.handle.net/10622/45BB74C6-D2EE-4353-9A1D-7C5440AE1EEF>.

⁹⁴ ‘Partijkatern’, *Gras: nieuwsbrief van De Groenen*, mei 1991, 10, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, <https://hdl.handle.net/10622/45BB74C6-D2EE-4353-9A1D-7C5440AE1EEF>.

⁹⁵ Roelof Bouwman, ‘De Groenen staan rood’, *Hervormd Nederland*, 19 juni 1993.

⁹⁶ ‘Correspondentie tussen partijbestuur en stadsdeelraadsleden van Groen Amsterdam’, 21 april 1993, Archief De Groenen.

⁹⁷ L. Dragstra, *Enige Opmerkingen over Partijfinanciering: De Regelgeving Voor Publieke En Private Financiering van Politieke Partijen in Nederland En Duitsland Nader Bekeken En Beoordeeld* (Nijmegen/Wolf Legal Publishers, 2008), 496.

⁹⁸ Thomas Poguntke en Bernhard Boll, ‘Germany’, in *Party Organizations: A Data Handbook on Party Organizations in Western Democracies, 1960-90*, onder redactie van Richard S. Katz en Peter Mair (SAGE Publications, 1992), 371–88.

⁹⁹ Bouthoorn en Smit, ‘De schuld van de federatieve Groenen’.

hadden om hun activistische karakter te verlaten voor een meer politieke partij die professioneel georganiseerd was. Hoewel de centralisatie van de partij zou moeten zorgen voor een meer uniforme uitstraling, werd het beoogde resultaat niet gehaald en splitste sommige lokale fracties zich af. Maar voornamelijk kwam het amateurisme naar voren op ideologisch vlak en zat het de Groenen tijdens de verkiezingen in 1986, 1989 en 1994 in de weg.

3.2 Ideologie van de Groenen

Het vorige hoofdstuk liet zien dat de Groenen hun partij lastig konden organiseren. Een ander probleem was dat de groene ideologie in Nederland niet meer zo uniek was, als bijvoorbeeld in Duitsland. Qua ideologie kwamen er veel partijen overeen met de Groenen. De CPN, PPR, PSP en EVP waren geduchte concurrenten tijdens de verkiezingen van 1986. In 1989 en 1994 waren het vooral GroenLinks en de PvdA die op ideologisch vlak veel gelijkenissen toonden. Het argument waarom de ideologie van de Groenen niet heeft geleid tot succes richt zich op twee argumenten. Het eerste argument is dat de Groenen veel concurrentie hadden van linkse partijen en later ook GroenLinks. Deze scriptie toont dit aan door een analyse te maken van de verkiezingsprogramma's in 1986, 1989 en 1994 van GroenLinks, PPR, PSP, CPN en EVP. Het tweede argument is dat de Groenen zich te veel richtten op het holistisch ecologisch beginsel en daarmee andere zaken uit het oog verloren. GroenLinks had een breder programma en nam veel sociaaleconomische punten op in haar programma, terwijl de Groenen juist een monistisch programma hadden.

3.2.1 Veel concurrentie

De focus van het programma van de Groenen in 1986 lag op ecologie, maar richtte zich daarnaast op decentralisatie, kleinschaligheid, pacifisme, basisdemocratie, basisinkomen het hergebruik van afval en grondstoffen.¹⁰⁰ De Groenen hadden hierbij concurrentie van linkse partijen. De linkse partijen hadden thema's zoals democratisering, milieu, ontwapening en sociale gelijkheid die voorkwamen uit nieuwe sociale bewegingen overgenomen in hun programma. Dit onderschrijft ook politicoloog Burchell. Hij constateert dat communistische partijen in Zweden, Nederland en België ook allemaal relatief succesvol bleken in het aanpassen aan nieuwe sociale kwesties en daarbij steun kregen van de nieuwe sociale bewegingen.¹⁰¹ Zelfs een linkse partij als de CPN had een progressief groen beleid in haar programma opgenomen. Zo pleitte de CPN de 'bescherming van milieu en stimulering van zuinig energieverbruik' en was het 'tegen de bouw van nieuwe kerncentrales, voor sluiting van kerncentrales in Borssele en Dodewaard.' De CPN wilde daarnaast een 'onafhankelijk onderzoek naar alternatieve energiebronnen bevorderen.'¹⁰²

Hoewel de communisten ruimte geven aan groene milieupolitiek bleven ze in hun programma prioriteit geven aan sociaaleconomische beleid. Het waren voornamelijk de PSP en PPR die de nieuwe linkse idealen opnamen in hun programma. Zij kwamen met deze idealen in de jaren zeventig in de

¹⁰⁰ Voerman, 'Chapter Six. The Netherlands. Losing Colours, Turning Green', 110–12.

¹⁰¹ Burchell, 'Placing Green Politics in a "Party" Environment', 39–47.

¹⁰² 'CPN: Met alle macht - Verkiezingsprogramma voor 1986-1990', 1986, 9, Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, <http://dnpprepo.ub.rug.nl/id/eprint/275>.

Tweede Kamer. De PSP en PPR deden veelal mee aan acties van de nieuw sociale bewegingen, zoals de blokkade van de kerncentrale Dodewaard en grote vredesprotesten eind jaren zeventig. Naast thema's als milieu en ecologie pleitten PSP en PPR voor meer democratische hervormingen en een meer decentraal politiek systeem. De banden tussen de nieuw sociale bewegingen en de PSP en PPR zijn nauw omdat er steeds meer overleggen plaatsvonden tussen de partijen en de protestbewegingen. Nieuw linkse thema's zijn ook duidelijk terug te zien in het programma van de PSP. Zo wilde de PSP 'duidelijke, principiële politiek.' 'Ontwapening, voor het te laat is; socialisme, om een eind te maken aan de uitbuiting van mens en milieu door het kapitalisme; feminisme, voor de bevrijding van de vrouw; democratisering, baas in eigen buurt en bedrijf, huis en school; gelijkwaardigheid van mensen, los van lichamelijke of geestelijke beperkingen en leeftijd, tegen racisme, fascisme, anti-semitisme, seksisme, homohaat en andere vormen van diskriminatie; actieve milieupolitiek om te kunnen overleven.'¹⁰³

De concurrentie als het ging om ecologische thema's was groot. Dit had ook een andere oorzaak. De Duitse politicoloog Martin Janicke laat zien dat er in Nederland al meer consensus was als het ging om milieuthema's. In 1966 zette D'66 als grote nieuwkomer in de Tweede Kamer het belang van het milieu op de politieke kaart. De houding in Duitsland tegenover milieubeleid was in veel opzichten conservatiever dan in Nederland en kwam ook later van de grond. Janicke laat ook zien dat het debat over milieubeleid in Duitsland veel meer gepolariseerd was. Zo had Nederland in 1970 al een ministerie dat zich bezighield met milieuzaken en in Duitsland was dat pas in 1987. De consensus die bereikt was over milieumaatregelen maakte het voor de Groenen nog lastiger om een ander geluid te laten horen.¹⁰⁴

Toch konden de Groenen zich op een aantal punten onderscheiden. Het eerste punt waarin de Groenen zich anders profileren dan andere partijen is het basisinkomen. Hoewel in 1986 de EVP en PPR nog een pleidooi gaven voor het basisinkomen, was dit standpunt in 1989 verdwenen uit het verkiezingsprogramma van GroenLinks.¹⁰⁵ De Groenen gaven in hun programma een pleidooi voor de invoering van het basisinkomen: 'Het basisinkomen moet toereikend zijn voor een menswaardig bestaan. Daarbij verricht betaald en onbetaald werk beïnvloeden de hoogte van het basisinkomen niet.'¹⁰⁶ De Groenen zagen het basisinkomen als onderdeel van een integrale aanpak als het ging om meer sociaaleconomische gelijkheid, emancipatie en welzijn.¹⁰⁷

Ten tweede voerde de Groenen een sterker pacifistisch beleid ten opzichte van GroenLinks. De Groenen wilden een "afbraak van het militarisme op politiek, economisch en ideologisch gebied [...]" en een overgang naar een "[...] lokaal/regionaal opgezet systeem van sociale verdediging."¹⁰⁸ Het beleid van

¹⁰³ 'PSP: Verkiezingsprogramma 1986-1990' (Pacifistisch-Socialistische Partij, 15 december 1985), 1, Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, <http://dnpprepo.ub.rug.nl/id/eprint/267>.

¹⁰⁴ Martin Jänicke, 'Conditions for environmental policy success: an international comparison', *Environmentalist* 12, nr. 1 (1992): 48-54.

¹⁰⁵ 'EVP: Vrede door gerechtigheid, omzien naar elkaar - Verkiezingsprogramma '86/'89' (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 21 mei 1986), Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, <http://dnpprepo.ub.rug.nl/id/eprint/276>; 'PPR: Verzet en vernieuwing - Programma 1986-1990' (Politieke Partij Radikalen, 1986), Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, <http://dnpprepo.ub.rug.nl/id/eprint/271>.

¹⁰⁶ 'De Groenen. Liever Leven. Programma '89' (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1989), 26, Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, <https://dnpprepo.ub.rug.nl/391/7/Groenen%20Programma%2089.pdf>.

¹⁰⁷ 'De Groenen. Liever Leven. Programma '89', 26.

¹⁰⁸ 'De Groenen. Liever Leven. Programma '89', 41.

GroenLinks was daarentegen gericht op het verkleinen van het leger, zeker nu de spanningen tussen het oosten en westen afnamen, maar niet op het geheel omvormen van het leger.

3.2.2 *Een monistische ideologie*

De Groenen hadden veel concurrentie van kleine linkse partijen tijdens de verkiezingen van 1986. PPR, CPN, PSP en EVP namen een duidelijk ecologisch standpunt in, maar de Groenen waren radicaler in hun programma's als het ging om ecologie. In 1986 en 1989 kozen de Groenen voor een holistisch en ecologisch programma. Een holistische visie betekent dat alles als één geheel wordt gezien. Holisme gaat ervan uit dat alles met elkaar in verbinding staat, doordat alles bestaat uit systemen. Mensheid, aarde en universum werden gezien als een geheel wat vroeg integrale aanpak van beleid. Volgens de Groenen is het ecologisch holistisch beginsel de basis voor 'de relaties tussen mensen, dieren, vegetatie, aarde, water en lucht.'¹⁰⁹ 'De mens en de overige natuur hangen op vele wijzen met elkaar samen en zijn sterk van elkaar afhankelijk. Verstoringen op het ene terrein leiden onvermijdelijk tot storingen op andere terreinen.'¹¹⁰

Daarnaast hadden de Groenen een andere opvatting over ecologie. Voerman schrijft ook in zijn artikel dat de Groenen een 'donkergroene' of 'diep ecologische' politieke partij zijn, terwijl hij GroenLinks als een gematigd groene politieke partij ziet.¹¹¹ Hoewel het milieubeleid in het partijprogramma van de Groenen in de praktijk niet veel verschilt van de programma's van de andere linkse partijen, ligt er wel een andere ecologische opvatting aan ten grondslag. Het ideologische verschil tussen GroenLinks en de Groenen wordt ook onderschreven in de wetenschappelijke literatuur. Politicoloog Stephen Young legt in zijn artikel het verschil uit tussen de twee kampen. De diep ecologische overtuiging gaat ervanuit dat de enige manier om de milieuproblemen waarmee de planeet wordt geconfronteerd aan te pakken, is via fundamentele hervormingen van de wijze waarop de samenleving is georganiseerd. De gematigde ecologische stroming beweert dat het mogelijk is om economische groei te verzoenen met de behoeften van het milieu.¹¹²

Wanneer er gekeken wordt naar het programma van de Groenen is deze diep ecologische overtuiging goed zichtbaar. Economische groei wordt bepaald door de staat van het milieu. Milieu en ecologie is dus leidend in het programma van de Groenen "Voorop staat dat de eisen die het milieu ons stelt als randvoorwaarden voor het te voeren beleid worden beschouwd."¹¹³ Op het gebied van ecologie en milieu komen GroenLinks en de Groenen redelijk overeen, hoewel op specifieke punten de Groenen nog radicaler zijn (zoals de reducering van de snelheid op snelwegen en de aanleg van hogesnelheidslijnen). Het economische deel van het verkiezingsprogramma laat wel zien dat de Groenen radicaler zijn in hun groene filosofie: "De Groenen verzetten zich tegen verdere economische groei en verspillingseconomie."¹¹⁴ Economische groei en duurzaamheid is volgens het programma niet te combineren. In dit opzicht is GroenLinks meer gematigd omdat hier economische groei en ecologie

¹⁰⁹ 'De Groenen. Liever Leven. Programma '89', 4.

¹¹⁰ 'De Groenen. Liever Leven. Programma '89', 4.

¹¹¹ Voerman, 'Chapter Six. The Netherlands. Losing Colours, Turning Green', 44.

¹¹² Stephen C. Young, 'The different dimensions of green politics', *Environmental Politics* 1, nr. 1 (1 maart 1992): 41-42.

¹¹³ 'De Groenen. Liever Leven. Programma '89', 5.

¹¹⁴ 'De Groenen. Liever Leven. Programma '89', 20.

gecombineerd kunnen worden: “De huidige economische groei bedreigt de aarde en dus het menselijk bestaan. Groen Links kiest voor de omvorming van het economisch systeem naar een verantwoorde, duurzame kringlooeconomie.”¹¹⁵ De vraag blijft echter of de kiezer het verschil tussen deze partijen ook kon zien.

Op ideologisch vlak was er weinig verschil tussen de Groenen en GroenLinks, alleen kon GroenLinks zich beter profileren omdat het bredere focus had op maatschappelijke thema’s. In het programma van de Groenen is er een focus op ecologie in plaats van een breed scala aan thema’s. De Groenen hadden een imago als “insectentellers en beschermers van broedplaatsen”¹¹⁶ en bleven hangen in de ecologische ideeën. Ook verschillende auteurs onderschrijven het risico van een monistisch programma. Peter Mair laat zien dat ‘amateuristische-activistische’ partijen zich vaak te veel richten op enkele ideologische punten en geen maatschappij breed programma hebben.¹¹⁷ Dit onderschrijft ook O’Neill als het ideologische dilemma. Het ideologische dilemma betreft de keuze tussen een puur groene strategie en een ‘rood-groene’ benadering. Dit heeft te maken met de positionering van de Groenen ten opzichte van conventioneel links. Waar ‘pure’ groenen ecologisme zagen als een uniek politiek paradigma boven de klassenpolitiek, hadden roodgroene ecologische activisten meer gemeen met socialisme.¹¹⁸

De Groenen zagen meer in het ‘pure’ ecologisme en wilden kijken naar ‘een bredere redelijkheid.’ Ze waren in hun programma in 1989 ervan overtuigd dat er ‘een vorm van leven die de huidige, wat al te simpele tegenstellingen (kapitalisme - socialisme; vrij ondernemen - bureaucratie) zal overstijgen.’¹¹⁹ Ook de boodschap in hun programma van 1994 was duidelijk. ‘Links’ en ‘rechts’ hebben wat ons betreft hun oorspronkelijke betekenis verloren. Hun boodschap was duidelijk: maak de keus, doorbreek de oude politieke scheidlijnen en ga als samenleving een nieuwe periode binnen. Een periode die zal draaien om dat ene, uiterst actuele en energieke begrip: ecologie.’¹²⁰

Het holisme binnen het programma van de Groenen kende ook een spirituele component. De Groenen zagen dat ecologie ook voorzag in een spirituele behoefte. ‘De mens is niet alleen maar een samenstelling van scheikundige stoffen, de mens is ook een wezen dat psychische, sociale, culturele en ethische dimensies bezit, die op talloze wijzen met elkaar samenhangen: je kunt en mag die dimensies niet economisch, medisch of anderszins isoleren. Onze toekomst hangt af van de wijsheid harmonische verbanden te leggen in stoffelijke en geestelijke zaken. Wij willen daarbij verder kijken dan de oppervlakkige aspecten van het leven en beseffen dat wij meerdere dimensies van het mens-zijn moeten ontwikkelen.’¹²¹

Ook in 1994 werd het expliciet genoemd: ‘Spiritualiteit is een beladen begrip. Toch menen we dat aan waarden die verder reiken dan materieel bezit en zintuiglijk amusement aandacht moet worden

¹¹⁵ ‘GroenLinks: Verder kijken - Verkiezingsprogramma, 1989’ (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 6 september 1989), 8, Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, <http://dnpprepo.ub.rug.nl/id/eprint/390>.

¹¹⁶ ‘Partij De Groenen wil baardig imago kwijt’, *De Krant op Zondag*, 14 juli 1991, Persoonlijk archief van Rob Visser.

¹¹⁷ Mair, Müller, en Plasser, ‘Chapter One: Introduction: Electoral Challenges and Party Responses’, 3–9.

¹¹⁸ O’Neill, ‘The Dynamics of Green Party Politics in Contemporary Western Europe’, 16–31.

¹¹⁹ ‘De Groenen. Liever Leven. Programma ’89’, 3.

¹²⁰ ‘De Groenen: Een vitale samenleving. Verkiezingsprogramma 1994’, 1994, 1, Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, <https://degroenen.nl/partij/psr/Een%20vitale%20samenleving%20-%20verkiezingsprogramma%201994.pdf>.

¹²¹ ‘De Groenen. Liever Leven. Programma ’89’, 4.

geschonken.¹²² In het partijblad werd geschreven over spiritualiteit en werd beweerd dat de Groenen ‘in plaats van materiele economie [...]spirituele economie bedrijven’ moeten.¹²³ Ook werden er op congressen lezingen gegeven over spiritualiteit door ‘de jesusfiguur holistische te interpreteren’ en werd spiritualiteit gezien als een vorm van ‘radicale openheid’.¹²⁴ Hoewel er over het spiritualiteit binnen het ecologisch holistische principe nauwelijks is geschreven in de wetenschappelijke literatuur, onderschrijven enkele andere auteurs dat spiritualiteit ecologische stromingen daadwerkelijk heeft beïnvloed.¹²⁵ Binnen de Groenen werd er gaandeweg ook steeds meer getwijfeld over spiritualiteit een plek zou moeten hebben binnen hun politieke boodschap. Meer dan eens was de interne kritiek dat het ecologisch holisme soms leidde tot weinig realistische plannen: ‘goed bedoeld amateurisme zal moeten worden omgezet in praktische nuchterheid met een wetenschappelijke onderbouwing.’¹²⁶

Al met al kunnen we zeggen dat de Groenen geen duidelijk onderscheid konden maken als het ging om ideologie. Te veel concurrentie op de linkse flank in het parlement is hier de oorzaak van. Ook was het programma veel gericht op ecologie, tot aan het spirituele toe. Hoewel de Groenen op sommige punten wel schreven over sociaaleconomische zaken en buitenlandbeleid, was het uitgangspunt binnen het programma ecologie. Het was dan ook geen one-issue partij, maar wel een partij met een monistisch programma.

3.3 Deelconclusie

Nederland had gunstige factoren voor het ontstaan van een groene partij. De ‘eerstgeborene groene politieke partij’, zoals Voerman het omschrijft, slaagt er niet in om in de Tweede Kamer te komen. Allereerst worstelden de Groenen met hun partijstructuur. Ze werden geteisterd door factionalisme, financiële tekorten en een gebrek aan leiderschap. De centralisatie van de partij heeft er uiteindelijk niet toe geleid dat de partij zich beter kon organiseren. Het heeft alleen maar gezorgd voor het verlies van lokale afdelingen. De partij kon niet loskomen van haar ‘amateuristisch-activistische’ karakter. Qua partijorganisatie konden de Groenen niet concurreren met GroenLinks, die beter georganiseerd waren en ook veel overeenkomsten toonden op ideologisch vlak.

Op ideologisch vlak kozen de Groenen voor een sterk ecologisch programma. De Groenen zagen ecologie als een allesomvattend begrip en hadden soms beperkt oog voor linkse thema’s. Het was daarmee een idealistisch en monistisch programma. Op dit punt kon GroenLinks zich goed onderscheiden door naast het ecologische standpunt, ook ‘linkse’ standpunten te claimen. Hier is de theorie van O’Neill treffend: succesvolle groene partijen zijn in staat ook juist een brede ideologie te ontwikkelen. De

¹²² ‘De Groenen: Een vitale samenleving. Verkiezingsprogramma 1994’, 8.

¹²³ Lauwrien Wijers, ‘Basisinkomen: van materiele economie moeten we spirituele economie bedrijven’, *Gras: nieuwsbrief van De Groenen*, april 1987, 4–5, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, <https://hdl.handle.net/10622/45BB74C6-D2EE-4353-9A1D-7C5440AE1EEF>.

¹²⁴ Jelle Van der Meulen, ‘Politiek en spiritualiteit’, *Gras Amsterdam: nieuwsbrief van De Groenen*, november 1986, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, <https://hdl.handle.net/10622/45BB74C6-D2EE-4353-9A1D-7C5440AE1EEF>.

¹²⁵ Kevin Harrison en Tony Boyd, ‘Environmentalism and Ecologism’ (Manchester, England: Manchester University Press, 2018), 274–78.

¹²⁶ Jan Leuwener, ‘De Groenen na de verkiezingen’, *Gras: nieuwsbrief van De Groenen*, oktober 1989, 2, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, <https://hdl.handle.net/10622/45BB74C6-D2EE-4353-9A1D-7C5440AE1EEF>.

Groenen hebben zich te veel vastgeklampt aan ecologie terwijl GroenLinks ging voor een maatschappelijk breed programma.

De Groenen passen in het beeld dat veel studies schetsen over het ontstaan van groene politieke partijen, alleen breken ze nooit door. Zijn de Groenen daarmee een uitzondering op de regel? Niet helemaal. De Groenen hadden te maken met veel concurrentie. Daarnaast was GroenLinks qua organisatie en ideologie simpelweg professioneler georganiseerd.¹²⁷ GroenLinks komt daarmee niet helemaal overeen met het concept van een amateur-activistische partij. Dat is de reden dat GroenLinks ook wel wordt omschreven als professioneel-activistische partij.¹²⁸ Hoewel de Groenen worden gezien als de enige groene partij die Nederland ooit gekend heeft, mede vanwege haar partijstructuur, was het verschil tussen GroenLinks en de Groenen voor de kiezer te klein om op te merken.¹²⁹

4 Conclusie

Met het ontstaan van groene politiek ontstond een nieuwe soort politieke partij. Veel studies hebben gepoogd een verklaring te vinden voor het succes van deze partijen, zo ook deze scriptie. Door de succesvolle Grünen te vergelijken met de minder succesvolle Groenen kan bijgedragen worden aan de vraag waarom de ene partij wel kan doorbreken in het parlement en de andere niet. Deze scriptie heeft laten zien dat binnen deze partijen partijorganisatie en ideologie van invloed waren op het succes van de partijen. In deze conclusie wil ik de analyses van beide partijen tegen elkaar afwegen en beargumenteer ik dat ideologie een doorslaggevende factor was. Hoewel de partijorganisatie belangrijk was, is het lastig om te beargumenteren waarom het bij de ene partij leidde tot succes en bij de andere partij niet.

Bij een vergelijking van de structuur zijn er verschillende parallellen te zien tussen de Grünen en de Groenen. Beide partijen hadden een decentrale structuur gebaseerd op de principes van basisdemocratie, maar het heeft een verschillende uitwerking gehad op de partijen. De decentrale structuur was succesvol bij de Grünen omdat ze een groot electoraat konden mobiliseren die sympathiseerden met deze ideeën over democratie, waardoor ze in de Bondsdag kwamen.¹³⁰ Daarnaast was de partij beduidend democratischer dan bij andere partijen. Uiteindelijk bleek de partijstructuur in sommige opzichten ook nadelig omdat het niet efficiënt was. Daarom werden reorganisaties voorgesteld, maar deze vonden pas plaats nadat de partij fuseerde met Bündnis 90. De Nederlandse Groenen waren ook gefragmenteerd, maar dit leidde tot factionalisme en afsplitsingen. De partij was financieel kwetsbaar en er was sprake van gebrekkig leiderschap. De centralisatie van de partij heeft uiteindelijk niet geleid tot professionalisering waardoor de partij geen electorale successen behaalden.

Wat heeft dit voor implicaties voor onderzoek naar groene partijen? Voordat groene partijen bestonden keek Duverger al naar hoe partijen waren georganiseerd en het belang van partijorganisatie is

¹²⁷ Frankland, Lucardie, en Rihoux, 'Amateurs and Professional Activists: De Groenen and GroenLinks in the Netherlands', 169.

¹²⁸ Frankland, Lucardie, en Rihoux, *Green Parties in Transition. The End of Grass-Roots Democracy?*, 259–61.

¹²⁹ Lucardie, Voerman, en Schuur, 'Different Shades of Green', 59–61.

¹³⁰ Frankland en Schoonmaker, *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*, 149–69.

wordt ook met deze scriptie bevestigd. Waarom is een decentrale partijorganisatie bij de Grünen wel succesvol en bij de Groenen juist niet? Het is lastig om daar precies de vinger op te leggen, maar hier spelen ook externe factoren mee. De Duitse kiesdrempel die de partijen dwong bijeen te blijven of de mate van concurrentie waar de Groenen mee te maken hadden kunnen een rol spelen. Het is daarmee lastig om te stellen dat de partijorganisatie het succes heeft bepaald.

Deze scriptie heeft aangetoond dat de ideologie wel een doorslaggevende factor is voor het verklaren van succes bij groene partijen. In de wetenschappelijke literatuur beargumenteren meerdere auteurs, waaronder O'Neill, het belang van een brede ideologie. Een ecologisch programma met linkse standpunten is volgens deze auteurs succesvoller dan een ideologie waar slechts ecologie centraal staat.¹³¹ Hierin verschillen de Grünen van de Groenen. De Grünen brachten een vernieuwende ideologie in het parlement en vulden daarmee de ruimte op die was ontstaan door het convergeren van de sociaaldemocraten. De Groenen moesten concurreren met partijen die veel dezelfde standpunten innamen. Daarmee kozen de Groenen een ecologische politieke lijn waarmee ze zich nauwelijks konden onderscheiden van andere linkse of groene partijen en richtte ze zich te veel op het ecologisch holistische punt en te weinig op linkse thema's. Juist GroenLinks wist met haar 'rood-groene' programma door te breken in het parlement. De Grünen hebben daarin meer een koers gekozen die overeenkwam met GroenLinks. Naast het ecologische standpunt, representeerden de Grünen ook veel linkse sociaaleconomische standpunten, juist op een moment dat Duitsland in een economisch moment van recessie zat.¹³² Met ecologisch en pacifistisch programma konden de Grünen feilloos de pijnpunten van het regeringsbeleid van de sociaaldemocraten blootleggen en vertalen naar een programma waarin een nieuw geluid te horen was.

Een studie als deze vraagt ook om de nodige reflectie. Auteurs zoals Duverger hebben hele boeken geschreven over een theoretisch kader om partijen te bestuderen. Het fenomeen 'partijstructuur' was in deze scriptie een omvangrijk begrip en daarmee soms lastig te omvatten. Met een scherpere kadering had ik betere conclusies kunnen trekken als het gaat om partijstructuur. Echter, deze vergelijking tussen de partijen geeft ook mooie inzichten. Een analyse van de verkiezingsprogramma's heeft laten zien dat er daadwerkelijk verschil zat tussen de ideologie van de Grünen en de ideologie van de Groenen. Het sluit ook mooi aan bij de studie van O'Neill: een bredere ideologie geeft meer kans op succes dan een smalle ideologie.¹³³

Dit brengt ons bij de slotsom. De partijstructuur weergeeft niet direct waarom de ene partij succesvoller was dan de andere. De Grünen waren succesvol, mede door hun partijstructuur. Dezelfde soort structuur heeft bij de Groenen niet voor succes gezorgd. Dat maakt dat de structuur nog steeds een relevante factor is om te bestuderen, hoewel dat in deze casestudie niet goed tot uiting komt. Als we kijken naar ideologie dan kan ik concluderen dat de verkiezingsprogramma's van de Grünen succesvoller waren dan de programma's van de Groenen. De Grünen waren meer pragmatisch ecologisch, terwijl het

¹³¹ O'Neill, 'The Dynamics of Green Party Politics in Contemporary Western Europe', 16–31.

¹³² 'Diesmal Die Grünen warum? Eind Aufruf zur Bundestagwahl 1983'.

¹³³ O'Neill, 'The Dynamics of Green Party Politics in Contemporary Western Europe', 116.

ecologische holisme van de Groenen niet goed uit de verf kwam. Zijn de Groenen dan in niet in het parlement gekomen door enkel een monistische ideologie? Nee, de Groenen hadden naast een monistische ideologie ook moeite om hun partij goed te organiseren.

5 Bronvermelding

Primaire bronnen

- Bouwman, Roelof. 'De Groenen staan rood'. *Hervormd Nederland*, 19 juni 1993.
- 'Bundesprogramm Die Grünen', 1980. 47 S., 8.511 KB. Archiv Heinrich-Böll-Stiftung.
<https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.
- 'Bundestagswahl programm 1987. Farbe bekennen', 1987. 4 S., 713 KB. Archiv Heinrich-Böll-Stiftung.
<https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.
- 'Correspondentie tussen partijbestuur en stadsdeelraadsleden van Groen Amsterdam'. Landelijk bestuur de Groenen, 21 april 1993. Archief De Groenen.
- 'CPN: Met alle macht - Verkiezingsprogram voor 1986-1990', 1986. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen. <http://dnpprepo.ub.rug.nl/id/eprint/275>.
- 'Das grüne Manifest der der Umweltpartei Grüne Aktion Zukunft', 1978. Archive Herbert-Gruhl-Gesellschaft e.V. <https://herbert-gruhl.de/das-gruene-manifestder-der-gaz/>.
- 'Das Regierungsprogramm der SPD 1983 - 1987', 21 januari 1983. 64S. Archive Friedrich Ebert Stiftung.
<https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.
- 'De Groenen: Een vitale samenleving. Verkiezingsprogramma 1994', 1994. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen. <https://degroenen.nl/partij/psr/Een%20vitale%20samenleving%20-%20verkiezingsprogramma%201994.pdf>.
- 'De Groenen. Liever Leven. Programma '89'. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 1989. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
<https://dnpprepo.ub.rug.nl/391/7/Groenen%20Programma%2089.pdf>.
- 'Diesmal Die Grünen warum? Eind Aufruf zur Bundestagswahl 1983', 1983. 16 S., 27.232 KB. Archiv Heinrich-Böll-Stiftung. <https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.
- 'EVP: Vrede door gerechtigheid, omzien naar elkaar - Verkiezingsprogramma '86/'89'. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 21 mei 1986. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
<http://dnpprepo.ub.rug.nl/id/eprint/276>.
- 'GroenLinks: Verder kijken - Verkiezingsprogramma, 1989'. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 6 september 1989. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
<http://dnpprepo.ub.rug.nl/id/eprint/390>.
- Heukels, Peter. 'De partijstructuur van de Groenen. Bijlage congresstukken 29-06-1996', 14 mei 1996. Persoonlijk archief van Peter Heukels.
- 'Partij De Groenen wil baardig imago kwijt'. *De Krant op Zondag*. 14 juli 1991. Persoonlijk archief van Rob Visser.
- 'PPR: Verzet en vernieuwing - Programma 1986-1990'. Politieke Partij Radikalen, 1986. Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen. <http://dnpprepo.ub.rug.nl/id/eprint/271>.

- 'PSP: Verkiezingsprogramma 1986-1990'. Pacifistisch-Socialistische Partij, 15 december 1985.
- Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen. <http://dnpprepo.uu.nl/id/eprint/267>.
- Redactie. 'GroenLinks lonkt naar De Groenen'. *Het Parool*. 2 juli 1993. <https://advance-lexis-com.proxy.library.uu.nl/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:48MV-Y5F0-0151-00R7-00000-00&context=1516831>.
- 'Samenwerking Tweede Kamer-verkiezingen. Correspondentie tussen de Groenen en GroenLinks', 5 augustus 1993. Archief De Groenen.
- Scholten, Wilfred. 'Groenen worstelen met "ingewikkeld ecosysteem"'. *Gooi en Eemlander*. 20 januari 1992. Persoonlijk archief van Rob Visser.
- 'Statuten De Groenen', z.d. 43. De Groenen. 1991-1993. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.
- 'Statuutswijziging De Groenen', 11 augustus 1993. Archief De Groenen.
- 'Umbau der Industriegesellschaft', 1986. 139 p., 930 KB. Archiv Heinrich-Böll-Stiftung. <https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.
- 'Wahlkampfplattform der Grünen Liste Umweltschutz 1978'. Hannover, 1978. Archiv Heinrich-Böll-Stiftung.
- 'Wahlplattform 1980', 1980. 16 S., 6.407 KB. Archiv Heinrich-Böll-Stiftung. <https://www.boell.de/de/navigation/archiv-4289.html>.
- Westrouen Van Meeteren, Hein. 'Echte groene politiek gaat links en rechts voorbij'. *Algemeen Dagblad*, 30 september 1993.
- 'Zukunft für alle - arbeiten für soziale Gerechtigkeit und Frieden : Regierungsprogramm 1987-1990 der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands', 1986. 48S. Archive Friedrich Ebert Stiftung. <https://www.fes.de/bibliothek/grundsatz-regierungs-und-wahlprogramme-der-spd-1949-heute>.

Geraadpleegde literatuur

- Bartolini, Stefano, en Peter Mair. *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885-1985*. Cambridge University Press, 1990.
- Basedau, Matthias, en Patrick Köllner. 'Factionalism in Political Parties: An Analytical Framework for Comparative Studies'. *GIGA Working Papers*, nr. 12 (1 december 2005).
- Blondel, J. 'Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies'. *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique* 1, nr. 2 (1968): 180–203.
- Burchell, Jon. 'Placing Green Politics in a "Party" Environment'. In *The Evolution of Green Politics: Development and Change Within European Green Parties*. Earthscan, 2002.
- . *The Evolution of Green Politics: Development and Change Within European Green Parties*. Earthscan, 2002.
- Dragstra, L. *Enige Opmerkingen over Partijfinanciering : De Regelgeving Voor Publieke En Private Financiering van Politieke Partijen in Nederland En Duitsland Nader Bekeken En Beoordeeld*. NijmegenWolf Legal Publishers, 2008.
- Duverger, Maurice. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. Methuen, 1964.

- Frankland, E. Gene. 'Germany: The Rise, Fall and Recovery of Die Grünen'. In *The Green Challenge Is an Up-to-Date and Comprehensive Account of the Development of Green Parties in Western Europe, and Includes an Account of The*. Routledge, 2006.
- Frankland, E. Gene, Anthonie Lucardie, en Benoît Rihoux. 'Amateurs and Professional Activists: De Groenen and GroenLinks in the Netherlands'. In *Green Parties in Transition. The End of Grass-Roots Democracy?* Ashgate Publishing, 2008.
- . *Green Parties in Transition. The End of Grass-Roots Democracy?* Ashgate Publishing, 2008.
- Frankland, E.G., en D. Schoonmaker. *Between Protest And Power: The Green Party In Germany*. Between Protest and Power: The Green Party in Germany. Avalon Publishing, 1992.
- Harrison, Kevin, en Tony Boyd. 'Environmentalism and Ecologism'. Manchester, England: Manchester University Press, 2018.
- Jänicke, Martin. 'Conditions for environmental policy success: an international comparison'. *Environmentalist* 12, nr. 1 (1992): 47–58.
- Kennedy, James C. *Beknopte geschiedenis van Nederland*. Prometheus, 2017.
- Kitschelt, Herbert. 'The Green Phenomenon Om Western Party Systems'. In *Environmental Politics in the International Arena : Movements, Parties, Organizations, and Policy*, onder redactie van Sheldon Kamieniecki. Suny Series in Environmental Policy. Albany, N.Y.: Suny Press, 1993.
- Kitschelt, Herbert P. 'Left-Libertarian Parties: Explaining Innovation in Competitive Party Systems'. *World Politics* 40, nr. 2 (1988): 194–234.
- . 'Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies'. *British Journal of Political Science* 16, nr. 1 (1986): 57–85.
- . 'Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies'. *British Journal of Political Science* 16, nr. 1 (1986): 57–85.
- Koelble, Thomas A. 'Party Structures and Democracy: Michels, McKenzie, and Duverger Revisited via the Examples of the West German Green Party and the British Social Democratic Party'. *Comparative Political Studies* 22, nr. 2 (1990 1989): 199–216.
- Lange, Rolf. 'Die Wahl zur Hamburger Bürgerschaft am 4. Juni 1978. Ende des Drei-Parteien-Systems in Sicht?'. *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 10, nr. 1 (1979): 5–17.
- Lucardie, Anthonie, Gerrit Voerman, en Wijbrandt H. van Schuur. 'Different Shades of Green: A Comparison between Members of GroenLinks and De Groenen'. *Environmental Politics* 2, nr. 1 (1993): 40–62.
- Mair, Peter. *The West European Party System*. Oxford University Press, 1990.
- Mair, Peter, Wolfgang C. Müller, en Fritz Plasser. 'Chapter One: Introduction: Electoral Challenges and Party Responses'. In *Political Parties and Electoral Change: Party Responses to Electoral Markets*, door pages 1-19. London: SAGE Publications Ltd, 2021.
- Muller-Rommel, Ferdinand. *New Politics In Western Europe: The Rise And Success Of Green Parties And Alternative Lists*. Routledge, 2019.
- Mullins, Willard A. 'On the Concept of Ideology in Political Science'. *The American Political Science Review* 66, nr. 2 (1972): 498–510.

- O'Neill, Michael. 'The Dynamics of Green Party Politics in Contemporary Western Europe'. In *Green Parties and Political Change in Contemporary Europe: New Politics, Old Predicaments*, 2–50. London: Routledge, 1997.
- O'Neill, Michael 1946 November 23-. *Green Parties and Political Change in Contemporary Europe: New Politics, Old Predicaments*. 1 online resource vols. Routledge Revivals. London: Routledge, 2019.
- Poguntke, Thomas. *Alternative Politics: The German Green Party*. Environment, Politics, and Society Series. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1993.
- Poguntke, Thomas. 'Green Parties in National Governments: From Protest to Acquiescence?' *Environmental Politics* 11 (8 september 2010).
- . 'Green Parties in National Governments: From Protest to Acquiescence?' *Environmental Politics* 11 (8 september 2010).
- Poguntke, Thomas, en Bernhard Boll. 'Germany'. In *Party Organizations: A Data Handbook on Party Organizations in Western Democracies, 1960-90*, onder redactie van Richard S. Katz en Peter Mair. SAGE Publications, 1992.
- Richardson, Dick, en Chris Rootes. *The Green Challenge: The Development of Green Parties in Europe*. New York: Routledge, 1995.
- Voerman, Gerrit. 'Chapter Six. The Netherlands. Losing Colours, Turning Green'. In *The Green Challenge: The Development of Green Parties in Europe*, onder redactie van Dick Richardson en Chris Rootes. Routledge, 2006.
- Ware, Alan. *Political Parties and Party Systems*. Oxford University Press, 1996.
- Wilharm, Irmgard. *Deutsche Geschichte 1962-1983: Dokumente in zwei Bänden*. Vol. 1. Fischer Taschenbuch, 1985.
- Young, Stephen C. 'The different dimensions of green politics'. *Environmental Politics* 1, nr. 1 (1 maart 1992): 9–44.